

ANALIZA POSLOVANJA I BARIJERA U POSLOVANJU U OPŠTINAMA BAR, BUDVA I ULCINJ

Januar 2011

Analiza poslovanja i barijera u poslovanju u opštinama Bar, Budva i Ulcinj 2010

Publikaciju „Analiza poslovanja i barijera u poslovanju u opštinama Bar, Budva i Ulcinj 2010“ pripremio je BSC Bar u saradnji sa Mr Ratkom Stijepović u okviru projekta „Otvaranje biznis centara i inkubatora 2007-2010“, finansiranog od strane Ministarstva inostranih poslova Holandije

Izdavač:

Biznis Start - up Centar Bar

Priprema i rad na materijalu:

Mr Ratka Stijepović, Autor

Mr Ivana Tomašević, Urednik

Lektura i grafička obrada:

BSC Bar

Štampa:

3M Makarije, Podgorica

Tiraž:

400 primjeraka

Poštovani čitaoci,

Zadovoljstvo nam je da vam predstavimo **Analizu poslovanja i barijera u poslovanju u Opštinama Bar, Budva i Ulcinj**. Ova analiza nastala je kroz projekat "Otvaranje biznis start-up centara i inkubatora 2007-2010" koji implementira Biznis Start-up Centar Bar. Cilj analize je da utiče na kreiranje politike, tj. na eliminisanje barijera za razvoj preduzetništva kao i barijera za razvoj start-up i postojećih malih i srednjih preduzeća.

Kao i u ostalim zemljama jugoistočne Evrope, preduzeća u Baru, Budvi i Ulcinju susrijeću se sa raznim ekonomskim, pravnim, finansijskim i nefinansijskim barijerama. Ove barijere otežavaju osnivanje malih i srednjih preduzeća kao i njihovo poslovanje. Kroz projekat koji je BSC Bar započeo 2007. godine planirana je implementacija dva istraživanja koja su rezultirala izvještajima o stanju poslovanja i poslovnih barijera u Baru, Budvi i Ulcinju za 2008. godinu kao i ovim izvještajem za 2010. godinu. Ovi izvještaji koristiće za lobiranje nacionalnim, regionalnim i međunarodnim institucijama u cilju razvoja povoljne klime za razvoj preduzetništva. Poseban naglasak se daje razvoju mladih preduzetnika i start-up preduzeća. Takođe smo htjeli da uočimo koliko je naš četvorogodišnji projekat uticao na kreiranje povoljnije klime za razvoj preduzetništva u ovom regionu.

Očekujemo od osnivača Biznis Start-up Centra, tj. od lokalnih institucija kao što su Opština Bar i Zavod za zapošljavanje i nevladinih udruženja: Montenegro Biznis Alijanse i Udruženja privrednika Bara da će koristiti rezultate ovog istraživanja za lobiranje u cilju poboljšanja poslovnog okruženja u Baru, Budvi i Ulcinju, kao i širenja dobre prakse na ostale djelove Crne Gore.

Ovom prilikom se zahvaljujem svima koji su učestvovali u izradi ovog dokumenta, a posebno našem konsultantu g-đi Ratki Stijepović koja je analizirala rezultate istraživanja i pripremila ovu publikaciju.

Nadamo se da ćete informacije prikazane u ovoj publikaciji iskoristiti da nam pomognete u ostvarenju našeg cilja, a to je kreiranje povoljnijeg poslovnog ambijenta za razvoj preduzetništva u Crnoj Gori.

S poštovanjem,

Ivana Tomašević,

Direktor BSC Bar

O NAMA

Ova analiza je dio projekta "Otvaranje biznis start-up Centara i Inkubatora 2007-2011" koji implementira **SPARK** - holandska nezavisna neprofitna Fondacija osnovana 1994 godine sa sjedištem u Amsterdamu i kancelarijama u Beogradu, Mitrovici, Podgorici, Prištini, Skoplju i Tuzli, kao i sa Biznis Start-Up Centrima u Baru, Bitoli, Kragujevcu, Prištini i Zenici.

Misija SPARK-a je da pruži podršku društvima u post-konfliktnim regionima kroz izgradnju i razvoj njihovih lokalnih ekonomskih i edukativnih institucija. SPARK aktivno mobilize i prikuplja razne vrste podrške od holandskih ekonomskih i edukativnih institucija. Godišnji budžet SPARK-a je 10 miliona eura i ima preko 40 zaposlenih. Osnovni principi po kojima SPARK radi su:

1. Pristup prema tražnji koji naglašava potrebe i prioritete lokalnih korisnika
2. Promociju lokalnog vlasništva kao preduslova za održivost
3. Fokusiranost na razvoj društva i transparentnost programa koji se implementira
4. Podrška dugoročnog, međukulturnog i međunarodnog procesa saradnje

Projekti koje SPARK implementira su u skladu sa SPARK-ovim osnovnim strategijama za održivi razvoj a to su: *Smanjenje siromaštva* kroz zapošljavanje, *Unapređenje kapaciteta* ekonomskih i edukativnih institucija i *Uticanje na politiku* kako bi se efikasnije pružila podrška za učešće ovih institucija u razvoju samog društva. SPARK je sertifikovan i radi u skladu sa sistemom kvaliteta ISO 9001:2008. Broj sertifikata je: QSC 554. Za više informacija molimo posjetite: spark-online.org

BSC BAR

U 2007. godini SPARK je inicirao osnivanje 4 Biznis Start-Up Centra u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji.

BSC Bar osnovan je u maju 2007 godine sa ciljem da:

1. Pruži pomoć mladim i potencijalnim preduzetnicima da pokrenu sopstveni biznis;
2. Ponudi praktične kurseve, konsalting kao i mikro-kredite i usluge inkubacije za start-up preduzeća;
3. Aktivno učestvuje u aktivnostima *lobinga* za olakšavanje zakonskih propisa za pokretanje novih biznisa;
4. Doprinese jačoj regionalnoj saradnji;
5. Promoviše preduzetništvo kao dio nastavnog plana i programa u visokom obrazovanju.

Osnovna misija BSC Bara je da postane uspješan i fleksibilan sistem za podršku malim preduzećima kroz efektivno povećanje preduzetničkog uspjeha stvaranjem pozitivnog okruženja za osnivanje i vođenje poslovanja; kroz osposobljavanje mladih ljudi dajući im vještine i kompetencije koje će im pomoći da se bolje plasiraju na tržištu rada. U skladu sa navedenim, BSC Bar tokom cijele godine sprovodi sljedeće aktivnosti:

- Treninge poslovnih vještina za mlade buduće i postojeće preduzetnike;
- Takmičenje za najbolji biznis plan sa ciljem osnivanja novih malih i srednjih preduzeća;
- Dodjele mikro-kredita preduzetnicima početnicima;
- Organizovanje: radionica, konferencija, okruglih stolova i sl. sa ciljem razvoja politike i podrške eliminisanju poslovnih barijera za razvoj preduzetništva;
- Istraživanja i analize tržišta rada, barijera za razvoj preduzetništva i sl.

U novembru 2009. godine BSC Bar je formalno osnovan kao Nevladina Fondacija čiji su osnivači partneri na projektu: Opština Bar, Zavod za zapošljavanje (Biro rada Bar), Fakultet za turizam, Udruženje privrednika Bara, Montenegro Biznis Alijansa, Srednja ekonomska škola i Kulturni Centar Bar. BSC Bar je statutom definisao i nastavio je da sprovodi iste ciljeve koje je sprovodio za vrijeme trajanja projekta. Za više informacija posjetite: www.bscbar.org

Sadržaj

1. UVOD.....	10
1.1. Metodologija Istraživanja.....	10
2. PREGLED LOKALNE EKONOMIJE.....	12
2.1. Opšti uslovi poslovanja crnogorske privrede u protekle dvije godine.....	12
2.2. Pregled lokalne ekonomije u opštinama Bar, Budva i Ulcinj	16
2.4. SWOT analiza MSP u Baru, Budvi i Ulcinju	24
3. POSLOVNI AMBIJENT	25
3.1. Politike razvoja MSP.....	25
3.2. Pravna regulativa za obavljanje biznisa	32
3.3. Institucionalna podrška MSP	40
3.4. Finansijska podrška MSP	42
3.5. Nefinansijska podrška MSP	45
4. PREGLED BARIJERA ZA RAZVOJ MSP	47
Uvodne napomene	47
4.1. Barijere u oblasti regulative	47
4.2. Finansijske barijere	54
4.3. Ekonomske barijere	56
4.4. Kulturne i političke barijere.....	57
4.5. Ostale barijere.....	57
5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	61
5.1. ZAKLJUČCI	61
5.2. OPŠTE PREPORUKE.....	62
5.3. PREPORUKE ZA OPŠTINU BAR.....	63
5.3.1. Statističko praćenje lokalne ekonomije	63
5.3.2. Pružanje poslovnih informacija.....	64
5.3.3. Bolje zakonodavstvo i regulative	64
5.3.4. Porezi	65
5.3.5. Jačanje tehnoloških i finansijskih kapaciteta malih preduzeća.....	65
5.3.6. Zastupljenost interesa MSP	66

5.4.	PREPORUKE ZA ZAVOD ZA ZAPOŠLJAVANJE	66
5.5.	PREPORUKE ZA FAKULTET ZA TURIZAM I HOTELIJERSTVO	67
5.6.	PREPORUKE ZA MONTENEGRO BIZNIS ALIJANSU	67
5.7.	UDRUŽENJE PRIVREDNIKA BARA I ULCINJA I UDRUŽENJE MASLINARA BAR.....	68
5.8.	PREPORUKE ZA VLADU CRNE GORE.....	68
5.8.1.	Poslovno okruženje.....	68
5.8.2.	Obrazovanje	69
	Prioritetni zadaci kada je u pitanju obrazovni sistem u narednom periodu treba da budu:.....	69
	• prilagođavanje obrazovnih profila potrebama privrede i usklađivanje upisne politike sa potrebama privrede;.....	69
5.8.3.	Razvoj nefinansijskih usluga.....	70
5.8.4.	Finansiranje MSP.....	70
5.8.5.	Reforma državne uprave.....	70
6.	LITERATURA	71

LISTA TABELA I GRAFIKONA

Tabele

Naziv tabele	Strana
Tabela 1: Procenat učešća preduzeća u istraživanju	8
Tabela 2: Preduzeća po obliku organizovanja	8
Tabela 3: Ukupan plasman u Doing business izveštaju 2011.	8
Tabela 4: Kreditna podrška MSP od strane državnih institucija	9
Tabela 5: Rokovi (u danima) i troškovi (u €) osnivanja preduzeća	11
Tabela 6: Rokovi i troškovi registrovanja nepokretnosti	22
Tabela 7: Barijere u postupku zapošljavanja radnika	22
Tabela 8: Barijere u oblasti oporezivanja	34

Grafikoni

Naziv grafikona	Strana
Grafikon 1: Anketirana preduzeća po obliku organizovanja	9
Grafikon 2: Anketirana preduzeća po vrstama djelatnosti	9
Grafikon 3: Preduzeća u kojima je vlasnik mlađji od 35 godina	9
Grafikon 4: Procenat aktivnih MSP u 2010.	11
Grafikon 5: Procenat preduzeća po djelatnostima u 2010.	12
Grafikon 6: Sektor MSP u Baru, Budvi i Ulcinju	13
Grafikon 7: Broj zaposlenih u sektoru MSP	14
Grafikon 8: Preduzeća u Baru prema podacima CRPS	14
Grafikon 9: Preduzeća u Baru po veličini prema podacima Poreske uprave	15
Grafikon 10: Preduzeća u Baru po djelatnostima	15
Grafikon 11: Preduzeća u Budvi prema podacima CRPS	16
Grafikon 12: Preduzeća u Budvi po veličini prema podacima Poreske uprave	17
Grafikon 13: Preduzeća u Budvi po djelatnostima	17
Grafikon 14: Preduzeća u Ulcinju prema podacima CRPS	18
Grafikon 15: Preduzeća u Ulcinju po veličini prema podacima Poreske uprave	18
Grafikon 16: Preduzeća u Ulcinju po djelatnostima	19
Grafikon 17: Vrijeme potrebno za dobijanje gradjevinskih dozvola	20
Grafikon 18: Barijere u postupku dobijanja kredita	20
Grafikon 19: Sivo tržište kao biznis barijera	21
Grafikon 20: Korišćenje savjetodavnih usluga	21
Grafikon 21: Dostupnost savjetodavnih usluga	22
Grafikon 22: Inkubator kao instrument razvoja preduzetništva	22

SPISAK UPOTRIJEBLJENIH SKRAĆENICA

BSC BAR - Biznis Start-up Centar Bar
MSP – Mala i srednja preduzeća
ZZZCG-Zavod za zapošljavanje Crne Gore
UBA - Ulcinjska Biznis Alijansa
DOO – Društvo sa ograničenom odgovornošću
MONSTAT – Zavod za statistiku Crne Gore
CBCG – Centralna banka Crne Gore
CRPS- Centralni registar Privrednog suda
IFC – Medjunarodna finansijska korporacija
GTZ-Njemačka organizacija za tehničku pomoć
KGF – Kreditno-garantni fond
MBA – Montenegro biznis alijansa
IRF – Investiciono-razvojni fond Crne Gore A.D.
EICC – Euro info korespondentni centar

1. UVOD

Istraživanje poslovanja i barijera u poslovanju sproveo je **Biznis Start –up Centar Bar (BSC Bar)** krajem 2010. godine na teritoriji opština Bar, Budva i Ulcinj. Istraživanje je sprovedeno u saradnji sa partnerima i osnivačima BSC Bar. S tim u vezi posebnu zahvalnost dugujemo Dr Veselinu Orlandiću, direktoru Biroa rada Bar i Mr Nikoli Pješćiću, savjetniku u ZZZCG, Biro rada Bar, našem saradniku u analizi poslodavaca na teritoriji Bara i Budve, kao i Ulcinjskoj Biznis Alijansi (UBA), našim saradnicima u analizi poslodavaca na teritoriji Ulcinja. Takođe dugujemo zahvalnost Mr Ratki Stijepović koja je na osnovu prikupljenih podataka pripremila ovaj izvještaj.

Predmet istraživanja je lokalni sektor malih i srednjih preduzeća Bara, Budve i Ulcinja i barijere sa kojima se mala i srednja preduzeća susreću u svakodnevnom poslovanju, a koje se odnose na registraciju, pravne procedure, zapošljavanje radnika, pristup finansijama, konsalting i trening usluge za podršku razvoja biznisa, dostupnost potrebnih vještina i tehnologija i predstavljanje njihovih potreba kreatorima lokalne politike.

Izvještaj je podijeljen u pet tematskih cijeline. U prvom, tj. uvodnom dijelu prikazani su ciljevi i metodologija istraživanja. U drugom dijelu dat je pregled lokalne ekonomije u Baru, Budvi i Ulcinju kao i SWOT analiza malih i srednjih preduzeća u ovom regionu. U trećem dijelu predstavljen je poslovni ambijent u Crnoj Gori. Četvrti dio analize odnosi se na pregled barijera za razvoj malih i srednjih preduzeća, i to barijere u oblastima regulative i finansija, te ekonomske, kulturne, političke i ostale barijere. U posljednjem, petom dijelu analize, predstavljeni su osnovni zaključci i predložene su mjere, tj. aktivnosti koje je potrebno sprovesti za prevazilaženje postojećeg stanja. Mjere su predložene svim ključnim akterima ovog lokaliteta i partnerima BSC Bar a to su: Vlada Crne Gore, Opština Bar, Montenegro Biznis Alijansa, lokalna udruženja u Baru i Ulcinju, Fakultet za turizam i Zavod za zapošljavanje.

1.1. Metodologija Istraživanja

Prilikom sprovođenja istraživanja korištena je sledeća metodologija:

1. **Desk Research** - Obavljena je analiza svih postojećih relevantnih publikacija i dokumenata pripremljenih od nacionalnih i regionalnih institucija kao što su: Analiza poslovanja i barijera u poslovanju u Baru, Budvi i Ulcinju 2008 (CEED i BSC Bar), Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća (Direkcija za razvoj MSP), Lokalna Ekonomska Strategija (Opština Bar), Izvještaj Svjetske Banke o lakoći poslovanja 2010. (World Bank Doing Business report), Evropska povelja za mala preduzeća i ostala relevantna dokumentacija.
2. **Kvalitativno Istraživanje** – Obavljeni su intervjui sa predstavnicima osnivača i partnerskih organizacija BSC Bar (Opština Bar, Udruženje privrednika Bara, Montenegro Biznis Alijansa, Zavod za zapošljavanje, Ulcinjska Biznis Alijansa, Unija Poslodavaca, Privredna Komora) kao i sa stručnjacima za MSP sektor u Crnoj Gori).
3. **Kvantitativno Istraživanje** – sprovedeno je istraživanje poslodavaca na teritoriji Bara, Budve i Ulcinja u kojem je učestvovalo 234 preduzeća. Na osnovu podataka Centralnog Registra Privrednog Suda o preduzećima prema obliku organizovanja i prema vrstama djelatnosti kreiran je reprezentativan uzorak od 250 preduzeća sa teritorije Bara, Budve i Ulcinja. Procenat učešća preduzeća, tj. poslodavaca u istraživanju prikazan je u Tabeli 1.

Tabela 1. Procenat učešća preduzeća u istraživanju

Opština	Uzorak	Ostvareno	Procenat ostvarenja
Bar	98	84	93%
Budva	90	90	100%
Ulcinj	70	60	86%
UKUPNO	250	234	

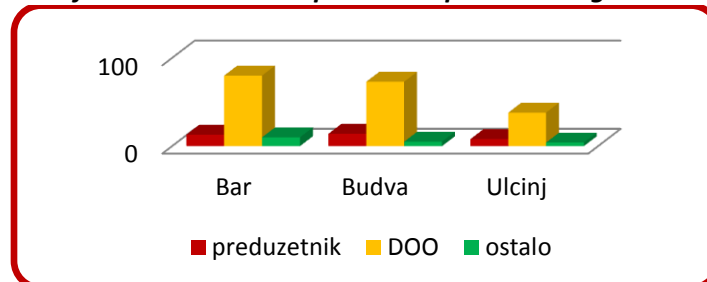
Poslodavci su davali odgovore na upitnik koji je sadržao 63 pitanja koja su bila podijeljena u nekoliko tematskih cijelina:

- Osnovni podaci o firmi (naziv, adresa, oblik organizovanja, godišnji prihod, broj zaposlenih, vrsta djelatnosti);
- Zakonske prepreke (osnivanje firme, izdavanje dozvola, zapošljavanje radnika, zaštita vlasništva, porezi, trgovinska razmjena i sudska zaštita);
- Finansijske prepreke (postupak dobijanja kredita: biznis plan, kolateral, kamatna stopa, rok otplate, trajanje procedure odobravanja kredita itd.);
- Ekonomsko okruženje (dostupnost sertifikata, sivo tržište, uticaj centralnih i lokalnih vlasti);
- Druge prepreke (obuhvata npr. dostupnost usluga savjetovanja, inkubator, druge vrste podrške za inkubator).

Na osnovu podataka možemo zaključiti da je odziv poslodavaca bio zadovoljavajući jer u svakoj opštini prelazi 85%. Najveći odziv bio je u opštini Budva gdje je na anketu odgovorilo svih 90 poslodavaca.

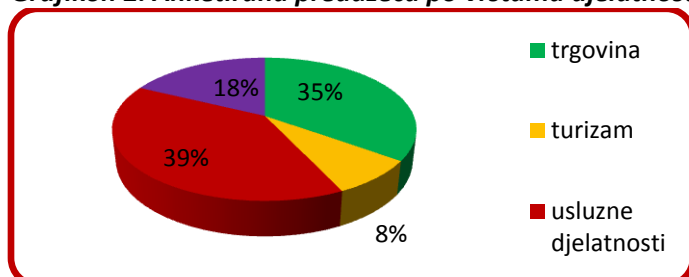
Prema obliku organizovanja, najveći broj anketiranih posluje u svojstvu društva sa ograničenom odgovornošću (78%), preduzetnika je 14 %, a ostalih 8%.

Grafikon 1. Anketirana preduzeća po obliku organizovanja

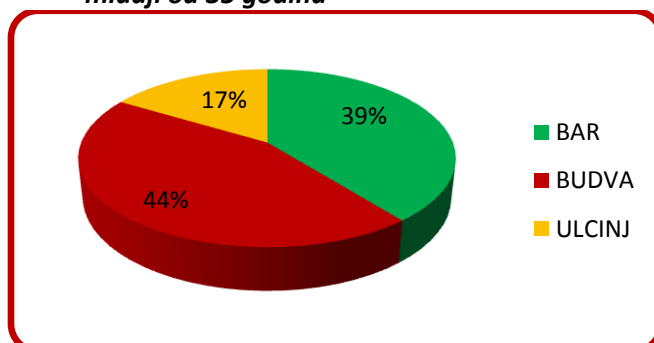
Najveći broj anketiranih registrovan je za obavljanje trgovine, turizma i drugih uslužnih djelatnosti.

Grafikon 2. Anketirana preduzeća po vrstama djelatnosti

U sve tri opštine, anketirani su iz grupe mikro preduzeća, koji u prosjeku zapošljavaju četiri radnika. Od ukupnog broja anketiranih preduzeća, u 32,3 % preduzeća vlasnici su mlađji od 35 godina.

Grafikon 3. Preduzeća u kojima je vlasnik mlađji od 35 godina

2. PREGLED LOKALNE EKONOMIJE

2.1. Opšti uslovi poslovanja crnogorske privrede u protekle dvije godine

Da bi se ocijenio skorašnji razvoj i sadašnje stanje poslovne klime u Crnoj Gori analizirana su dva njena osnovna aspekta: makroekonomski okvir i uslovi za poslovanje preduzeća.

Do poslednjeg kvartala 2008. godine, Crna Gora je u koninuirano u trogodišnjem periodu imala izuzetno brz ekonomski rast i procijenjena prosječna stopa ekonomskog rasta u ovom periodu je iznosila oko 8%. Ipak, krajem 2008. godine i u Crnoj Gori su se počeli osjećati efekti finansijske krize koja je već uveliko zahvatila svijet od sredine 2007. godine.

Podaci iz Godišnjeg izvještaja Glavnog ekonomiste Centralne banke Crne Gore (CBCG) na kraju 2009. godine pokazuju pogoršanje gotovo svih makroekonomskih indikatora, prvenstveno onih koji se odnose na opadanje nivoa industrijske proizvodnje i građevinarstva, smanjenja

priliva javnih prihoda, povlačenja depozita, pogoršanja likvidnosti bankarskog sistema i privrede, opadanja i uvoza i izvoza i dr.

Prema procjeni Ministarstva finansija, BDP je u 2009. godini opao za 5,3%, a prema procjeni MMF-a pad je iznosio 7% i nastao je kao rezultat velikog pada i domaće i strane tražnje i visokih fiksnih troškova sa kojima je jedan broj preduzeća veoma opterećen i koji ne može da se pokrije redovnim poslovanjem u ovakvim uslovima.

Prosječna aktivna efektivna ponderisana kamatna stopa je na kraju 2009. godine iznosila 9,38%, dok je u istom periodu prosječna ponderisana pasivna efektivna kamatna stopa iznosila 3,87%. Ipak, kako je metodologija izračunavanja kamatnih stopa u ovom slučaju obuhvatila sve kredite i depozite, ne samo one novoodobrene, postoje mišljenja da su aktivne kamatne stope kada su u pitanju novi krediti više.

Industrijska proizvodnja je jedna od grana u kojoj su se najviše osjetili efekti krize jer je pad aktivnosti iznosio preko 30%. Od industrijskih grana najviše su pogođene metalska industrija i rudarstvo koji su međusobno povezani, kao i građevinarstvo koje je u vremenu prije krize doživjelo ekspanziju.

Broj turista koji je posjetio Crnu Goru je bio viši za 1,6% tokom 2009. godine, ali je broj ostvarenih noćenja bio niži za 3,1%.

Pod uticajem krize došlo je do značajnog pada i izvoza (36,6%) i uvoza (34,6%) roba. Deficit je ostvaren u podbilansu robne razmjene, a suficit je ostvaren u podbilansu usluga, dohodaka i tekućih transfera. Shodno Izvještaju Glavnog ekonomiste CBCG za 2009. godinu, postoje brojne sumnje u tačnost podataka o robnoj razmjeni, s obzirom na to da poboljšanje platnobilansne neravnoteže nije rezultat poboljšanja konkurentnosti crnogorske privrede, već naprotiv globalne finansijske krize i smanjene domaće tražnje.

Problem konkurentnosti crnogorskih proizvoda na međunarodnom tržištu, kako po pitanju cijena tako isto i po pitanju kvaliteta, i dalje ostaje ključan problem.

Broj zaposlenih je u prosjeku bio viši za 4,8% u odnosu na prethodnu godinu. Broj nezaposlenih je u 2009. godini bio niži u prosjeku za 3,9% u odnosu na 2008. godinu. Porast nezaposlenosti počeo je u zadnjem kvartalu 2009. godine i nastavljen je tokom 2010. godine. Na evidenciji Zavoda za zapošljavanje, na kraju 2009. godine, bilo je 30.169 nezaposlenih lica, što je za 6,3% više nego u istom mjesecu prethodne godine.

Globalna finansijska kriza je u velikoj mjeri pogodila bankarski sistem manifestujući se kroz povlačenje depozita, pogoršanje likvidnosti banaka i rastu procenta kredita koji kasne sa otplatom.

Kreditu privredi i stanovništvu činili su 94,7% ukupnih kredita na kraju 2009. godine. Privredi je, u 2009. godini, odobreno manje kredita za 18,1%, a stanovništvu za 11,4% (ukupno 417,4 miliona eura). Posmatrano po namjeni, najviše kredita odobreno je za: likvidnost (19,0%), izgradnju i adaptaciju građevinskih objekata, kao i nabavku osnovnih sredstava (16,9%), stambene (14,6%) i gotovinske kredite (14,4%) i kategoriju „ostalo“ (11,1%).

Positivan trend je nastavljen u oblasti stranih investicija. Neto priliv stranih direktnih investicija u 2009. godine je prema preliminarnim podacima iznosio 910,9 miliona eura, što je za 65,1% više u odnosu na 2008. godinu. Ono što predstavlja značajan napredak je činjenica da je izmijenjena struktura SDI, odnosno značajno je povećano ulaganje u preduzeća i banke, a smanjeno je ulaganje u nekretnine.

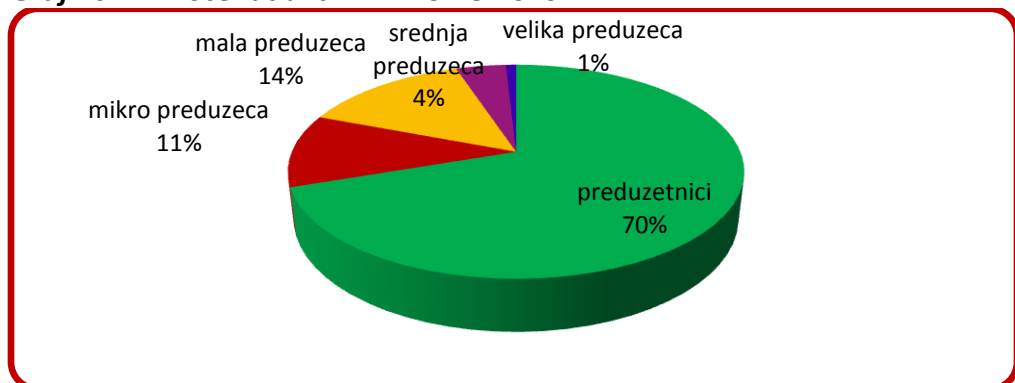
Na dan 31. decembra 2010. godine, u Centralnom registru Privrednog suda evidentirano je ukupno 43.460 privrednih društava. Podaci pokazuju kontinuirani pozitivan trend u ukupno posmatranom periodu.

Tabela 2- Preduzeća po obliku organizovanja prema podacima CRPS

Oblik organizovanja	2008	2009	2010
Akcionarsko društvo	382	369	364
DOO	21.245	22.688	23.773
Dio stranog društva	400	413	426
Investicioni fondovi	8	7	8
Komanditno društvo	65	63	62
NVO	289	283	289
Ortačko društvo	485	457	447
Ostali oblici	14	15	19
Preduzetnici	16.418	16.615	16.935
Ustanove	960	1.004	1.028
Zadruga	103	104	109
UKUPNO	40.369	42.018	43.460

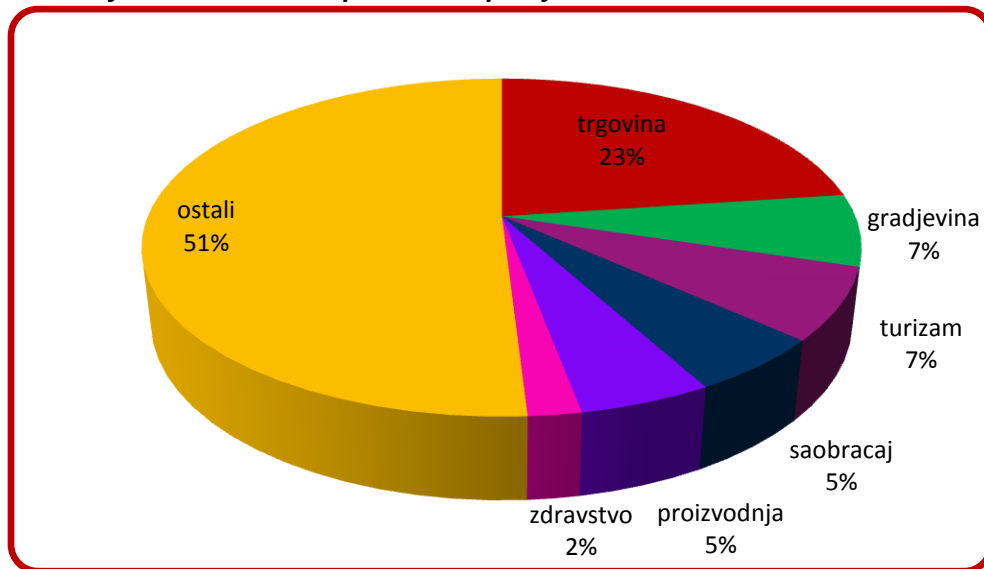
Ako broj preduzeća posmatramo kroz prizmu Poreske uprave (tzv. aktivna preduzeća-koja plaćaju poreze i doprinose) situacija izgleda drugačije. Naime, u decembru 2010. godine u Crnoj Gori je bilo aktivno ukupno 20.128 preduzeća, od čega 7.065 preduzetnika, 11.119 mikro preduzeća, 1.427 malih, 429 srednjih i 88 velikih preduzeća.

Grafikon 4: Procenat aktivnih MSP U 2010.

U strukturi djelatnosti, najviše je onih kojih su angažovani u oblasti trgovine (4.599), građevinarstva (1.388) i turizma i ugostiteljstva (1.388).

Grafikon 5: Procenat preduzeća po djelatnostima u 2010.

Kada je u pitanju broj zaposlenih u MSP, objedinjena metodologija Poreske uprave pokazuje da je u decembru 2010. godine ovaj sektor zapošljavao 115.715 lica.

Prema podacima iz Izvještaja glavnog ekonomiste CBCG, na dan 31.12.2010. godine u Centralnom registru računa bilo je evidentirano 53.861 pravnih i fizičkih lica koje obavljaju privrednu djelatnost, od čega je 26,8% ili 14.113 bilo u blokadi. Ukupan dug na blokiranim računima na kraju 2010. godine iznosio je 253,9 miliona eura, što je za 76,7 miliona eura, odnosno 43% više nego na kraju 2009. godine.

2.2. Pregled lokalne ekonomije u opštinama Bar, Budva i Ulcinj

Geografski položaj: Opštine Bar, Budva i Ulcinj u administrativnom smislu pripadaju južnom regionu – Primorju, koje osim pomenutih, obuhvata još tri opštine (Herceg Novi, Tivat i Kotor). Medjutim, kada je u pitanju opština Bar, njene granice u dobroj mjeri zalaze duboko u kopno obuhvatajući teritoriju koja se po svim svojim karakteristikama bitno razlikuje od primorskog.

Područje barske opštine se nalazi na jugu Crne Gore, između Jadranskog mora i Skadarskog jezera, oivičeno budvanskom, cetinjskom i ulcinjskom opštinom. Barsko kopneno područje ima površinu od 506km², a sa pripadajućom vodenom površinom Skadarskog jezera od 128km² (od albanske granice do Poseljana) zauzima ukupan prostor od 633km². Bar je od Otrantskih vrata udaljen samo 180 km vazdušne linije, a pošto je preko Otrantskog zaliva povezan sa srednjim i istočnim Mediteranom i lukama svih kontinenata, ima kraće i neposrednije veze sa svim pristaništima na obalama Sredozemnog mora, u odnosu na bilo koju luku na istočnoj obali Jadrana.

Bar je i najveći lučko – industrijski grad u južnom dijelu Jadrana.

Ulcinj je najjužniji grad na crnogorskoj jadranskoj obali. U pravcu sjever-jug pruža se u dužini se 20 km, a u pravcu zapad istok 25 km. Površina mu je 255 km². Na sjeveru se prostire primorska planina Mozura (622 m) a iza nje dio planinskog masiva Rumija. Na istoku se nalazi rijeka Bojana i Albanija, dok je zapadno najbliži grad i luka Bar. Dužina obale je 32,7 km.

Budva zauzima središnji dio Crnogorskog primorja, površinom od 122 km². Gotovo četvrtinu atraktivnog priobalnog pojasa Crne Gore ili 25 kilometara razučene obale, zauzima budvanska opština, a pješčane plaže prekrivaju 11. 310 metara.

Stanovništvo/zaposlenost/zarade: U poslednjih 30 godina došlo je do ekonomske valorizacije primorskog pojasa, koji je u intenziviranim procesima migracije stanovništva ostvario značajan populacioni rast čime je apsorbovao veliki dio stanovništva iz drugih krajeva. Udio stanovništva iz ove regije u ukupnoj populaciji porastao je sa 11,8% u 1991. godini na 12,3% po popisu iz 2003. godine, a procjenjuje se da će novi popis pokazati veći relativni rast. Ovo dodatno potvrđuje gustina naseljenosti koja u Budvi iznosi 128 stanovnika/m², dok je u opštinama Bar i Ulcinj taj odnos nešto manji i iznosi 90 stanovnika/m². Veća gustina naseljenosti u priobalnim katastarskim opštinama karakteristična je za sve opštine i raste brže od gustine naseljenosti u administrativnom prostoru opština. Tako je priobalje Bara čak četiri puta gušće naseljeno od zaledja, dok je taj odnos u opštinama Budva i Ulcinj tri puta.

Prema popisu iz 2003. godine, u strukturi zaposlenog stanovništva po oblastima najviše dominiraju djelatnosti vezane za saobraćaj, skladištenje i veze (24,72%), trgovina na veliko i malo (16,94%) i zaposleni u državnoj upravi i socijalnom osiguranju (9,38%). Osim navedenih privrednih grana, značajan dio zaposlene populacije je angažovan u administraciji (opštinski i državni organi), policija, pravosudje, obrazovne i zdravstvene institucije.

Kada su u pitanju nezaposleni, od ukupno 30.967 koliko je bilo ukupno nezaposlenih na dan 30.09.2010. godine, Baru je nezaposleno 1285 (4,1%), u Budvi (1,9%) a u Ulcinju 781 (2,5%). U strukturi nezaposlenih u Baru i Budvi dominiraju lica sa IV stepenom srednje škole, dok je u Ulcinju najveći broj nezaposlenih među licima sa III stepenom srednje škole. Ipak, u sve tri opštine u ukupnoj nezaposlenosti veoma je veliki udio nezaposlenih visokoškolaca, 14,3% u Baru, 11,6 % u Budvi i 14,5% u Ulcinju. Prosječna bruto zarada u Regionu u oktobru 2010. godine iznosila je 631 EUR i niža je od prosječne bruto zarade na nivou države koja iznosi 709 EUR.

Ekonomska struktura: Region raspolaže izvanredno povoljnim prirodnim uslovima za razvoj turizma, pomorske privrede i nekih grana poljoprivrede.

Sve tri opštine imaju dobar, diverzifikovan koncept razvoja, tj. u strukturi privrede zastupljene su sve oblasti koje imaju mogućnosti za razvoj - turizam, ugostiteljstvo, pomorska privreda, trgovina sa ostalim komplementarnim djelatnostima ali i industrija, što upućuje na velike razvojne mogućnosti.

Turistička evidencija pokazuje da opštine Bar, Budva i Ulcinj sumblimiraju više od 50% ukupnog turističkog potencijala u zemlji. Tokom 2009. godine, 65% svih ostvarenih noćenja, realizovano je u ove tri opštine. Ovogodišnja sezona se pokazala još uspješnijom za Region. Od ukupno 7.853.621 noćenja na nivou Crne Gore u periodu januar-oktobar, u opštinama Bar, Budva i Ulcinj ostvareno je u 67,2% noćenja, a samo na Budvu otpada 43,5% svih noćenja ostvarenih u zemlji u prethodnom periodu. Ipak, sezonska distribucija turističkog prometa vrlo je nepovoljna čak i prema ostalim djelovima Crne Gore, te je u ljetnim mjesecima skoncentrisano 73% prometa, proljeće i ljeto po 12% i zima sa svega 3%, što ukazuje na vrlo neracionalno i nedovoljno korišćenje skupih kapaciteta, što nameće ovaj problem kao osobit zadatak za rješavanje u narednom periodu. Osim toga, specifični resursi mora i potencijali priobalnog područja nisu valorizovani na pravi način i nijesu dovoljno iskorišćene sve mogućnosti za razvoj (nedovoljno su iskorišćeni uslovi za razvoj lučkog prometa, pomorskog brodarstva, brodogradjevine industrije i proizvodnje soli, pomorska obalska plovidba je zapostavljena i svedena na izletničke - turističke rute; nautički turizam, sa dosad izgradjenim kapacitetima za prijem i sklanjanje plovila, u zaostajanju je u poredjenju sa ostalim djelovima jadranskog primorja, morsko ribarstvo je u stalnom zaostajanju, iako za njegov razvoj postoje značajne mogućnosti, još uvijek je neizvjesna mogućnost eksploatacije nafte iz podmorja).

Industrija je razvijena u veoma maloj mjeri i pored izvandrednih mogućnosti, posebno u opštinama Bar i Ulcinj. Raspoloživi kapaciteti po granama industrije su sljedeći:

- Proizvodnja nemetalnih minerala-proizvodnja soli odvija se u Solani "Bajo Sekulić" u Ulcinju;
- Proizvodnja ulja "Prim" i "Olio-prom" u Baru;
- Kapaciteti za preradu ljekobilja i šumskih plodova smješteni su u Baru ("Barbilje");
- Kapaciteti za proizvodnju pića smješteni su u Baru ("Primorka").

Veliki potencijal predstavljaju mogućnosti tehnološke i proizvodne orijentacije vezane za funkciju slobodnih zona. Slobodna zona Bar je u kontakt prostoru Luke Bar. Ima izgradjenu internu komunikaciju, kanalizaciju za atmosferske vode, rasvjetu i skladišta za manje količine

robe. Fizički je definisan prostor od 10 ha površine, a prema propisima ograđeno još 4 ha, od čega pod zgradama 450 m².

Luka Bar je najveća i najznačajnija luka na Crnogorskom primorju i trenutno je jedina naša luka koja posjeduje izgrađenu infrastrukturu, savremenu opremu (za naše uslove), skladišne kapacitete, kadrove, što joj stvara interne pretpostavke za poslovanje na međunarodnom tržištu. Zahvata prostor od oko 2 miliona m², od čega je 500.000 m² akvatorij, 120 000 m² otvorenih skladišta, 350.000 m² zatvorenih skladišta, upravna zgrada, saobraćajnice, park i energetske objekti, te 600 ha rezervnih površina za širenje.

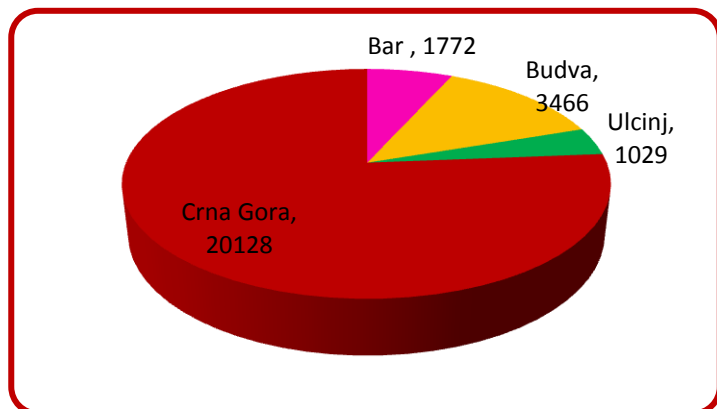
Poljoprivreda je veoma slabo razvijena i karakteriše je:

- nekritički uvoz jeftinog južnog voća u dugom nizu godina koji je onemogućio masovniji razvoj uzgoja agruma - izuzetno profitabilne vrste koja ima izvanredne uslove za uspješan uzgoj u ovoj mediteranskoj klimi, te se sadašnjih 240.000 stabala ocjenjuje nedovoljnim, kako po broju tako i po njezi, prinosima i ukupnom tretmanu, posebno mandarina koje imaju vrlo povoljne uslove u Primorju;
- veliki fond od oko 400 000 stabala maslina koji je zapostavljen;
- drastično smanjenje poljoprivrednih površina nekritičnom izgradnjom, stambenih, poslovnih, industrijskih i drugih objekata, posebno bespravnom gradnjom.

2.3. Sektor MSP u Baru, Budvi i Ulcinju

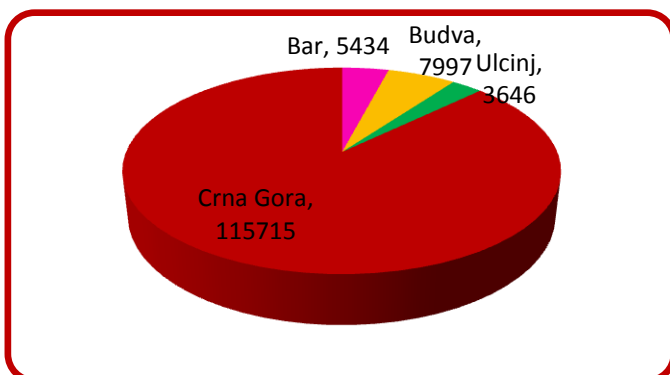
Prema novoj metodologiji Poreske uprave, na području teritorije Bar, Budva i Ulcinj na dan 31. decemba 2010. godine aktivno je poslovalo 4936 MSP, što čini 23% ukupnog broja MSP na teritoriji Crne Gore.

Grafikon 6: Sektor MSP u Baru, Budvi i Ulcinju

Kada je u pitanju broj zaposlenih, podaci Poreske uprave pokazuju da je u opštinama Bar, Budva i Ulcinj u 2010. godini bilo zapošljeno 17.077 lica, što čini 13% od ukupno zaposlene populacije u Crnoj Gori.

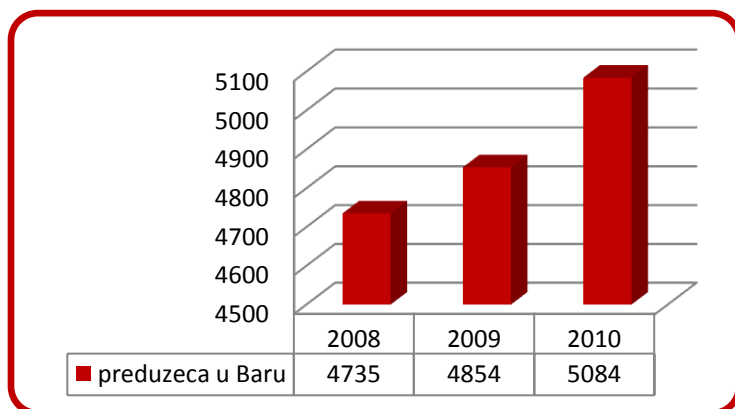
Grafikon 7: Broj zaposlenih u sektoru MSP

Budući da se podaci razlikuju zavisno od izvora i metodologije, u nastavku će biti obrađeno stanje sektora prema različitim izvorima i metodologijama.

Prema podacima CRPS, u Baru posluje 5.084. preduzeća. Ovi podaci pokazuju da je u odnosu na 2008. godinu taj broj porastao za 7,3%.

Grafikon 8: Preduzeća u Baru prema podacima CRPS

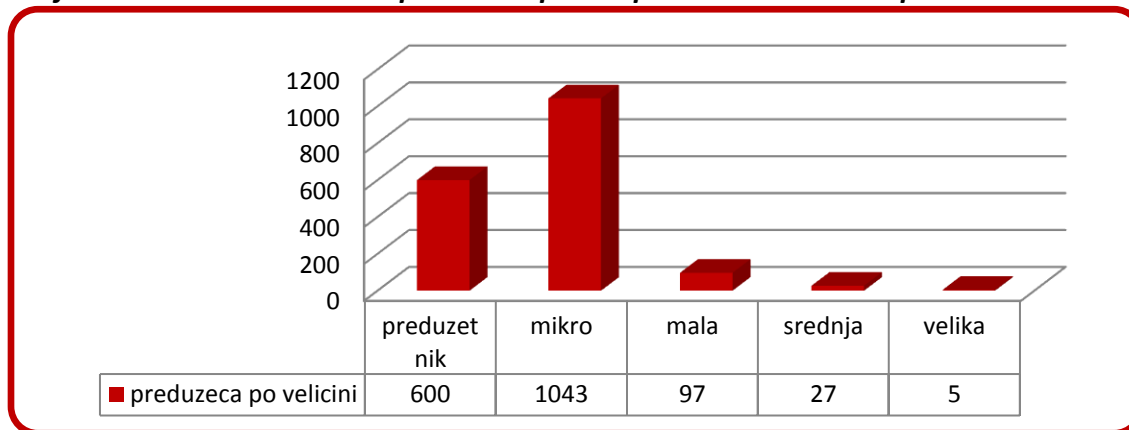

Kada su u pitanju podaci Poreske uprave, isti pokazuju da je u Baru na kraju 2010. godine, aktivno poslovalo 1.866 preduzeća, 7,1% više nego u 2008. godini.

Nova metodologija Poreske uprave, koja se vodi na osnovu objedinjene prijave, pokazuje da je tokom 2010. godine u Baru aktivno poslovalo 1.772 preduzeća, od čega najviše mikro preduzeća (58%), preduzetnika

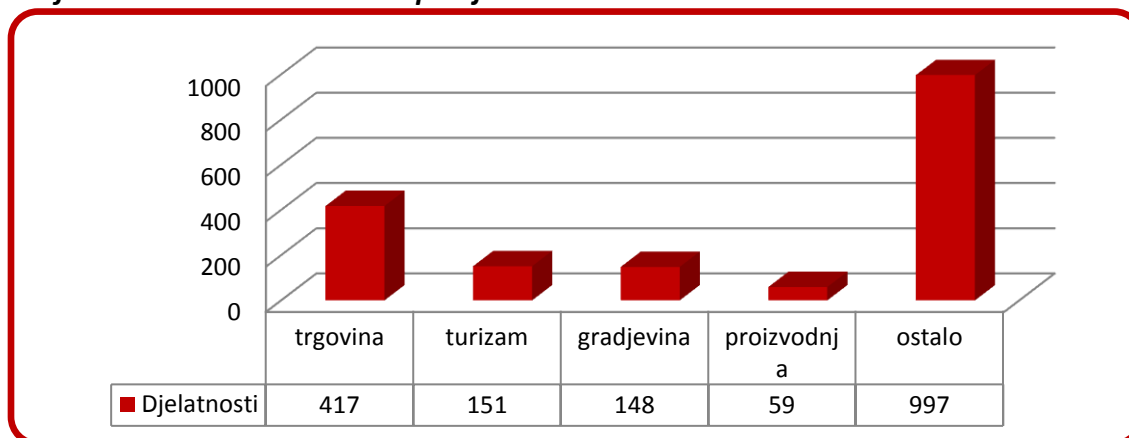
(34%) i malih preduzeća (5 %). U ukupnom broju preduzeća u Crnoj Gori, preduzeća u Baru učestvuju sa 8%.

Grafikon 9: Preduzeća u Baru po veličini prema podacima Poreske uprave

Najveći broj preduzeća radi u oblasti trgovine (24%), turizma i ugostiteljstva (9%) i građevinarstva (8%).

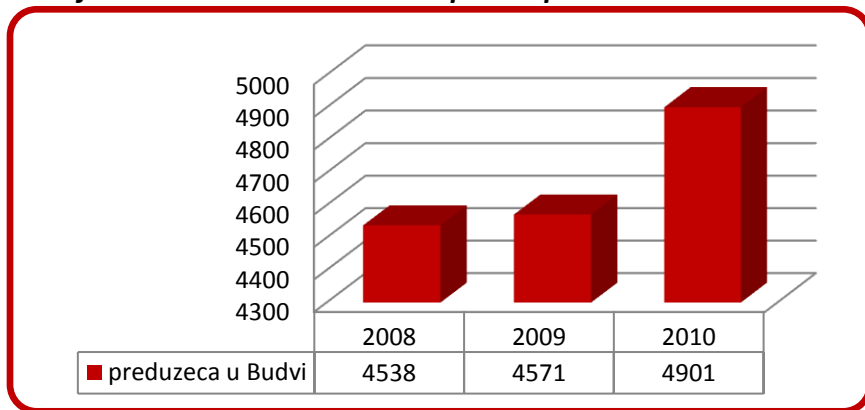
Grafikon 10: Preduzeća u Baru po djelatnostima

Podaci Poreske uprave pokazuju da je tokom 2008. i 2009. godine broj zaposlenih u sektoru MSP rastao. Cifre koje datiraju iz oktobra 2010. pokazuju pad koji može biti rezultat smanjenja zaposlenosti, ali i kašnjenja u dostavljanju OPD obrazaca Poreskoj upravi.

Podaci CRPS pokazuju da je u Budvi posluje 4.901 preduzeća, što u odnosu na 2008. godinu predstavlja povećanje od 8%.

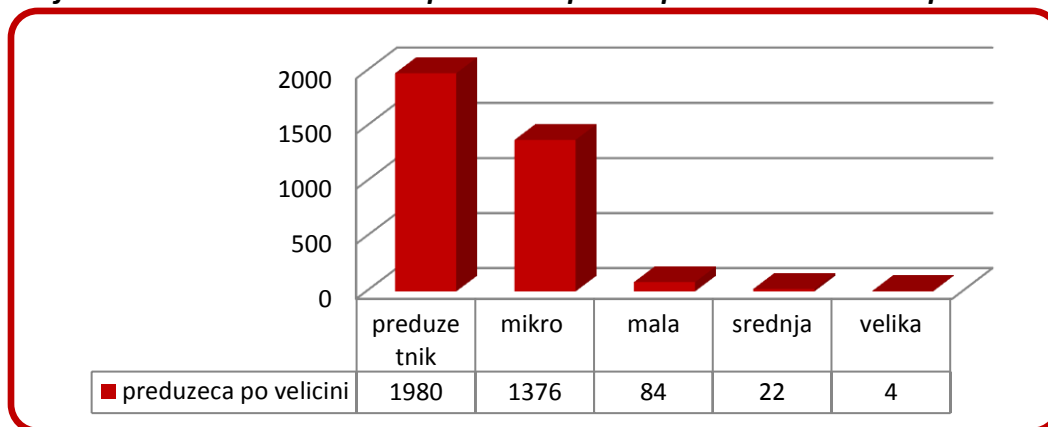
Grafikon 11: Preduzeća u Budvi prema podacima CRPS

Podaci Poreske uprave pokazuju da je na kraju 2009. godine u Budvi bilo aktivno 1.813 preduzeća, 8,3% više nego u 2008. godini. Broj aktivnih preduzeća u Budvi, prema novoj metodologiji Poreske uprave iznosi 3.466 preduzeća.

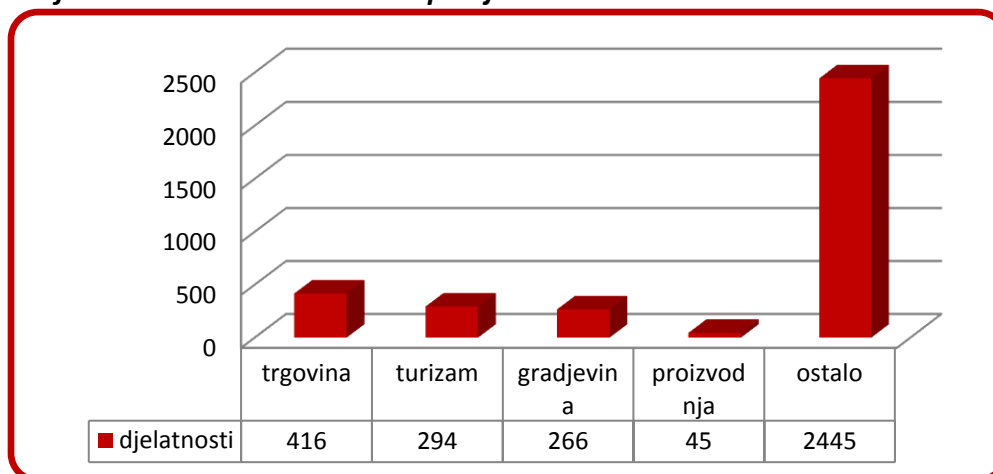
Prema veličini, najviše je mikro preduzeća-čak 85%. U ukupnom broju preduzeća u Crnoj Gori, budvanska privreda učestvuju sa 17%.

Grafikon 12: Preduzeća u Budvi po veličini prema podacima Poreske uprave

Kao i u slučaju Bara, najveći broj preduzeća je registrovan za obavljanje trgovine (12%), turizma i ugostiteljstva (8%) i građevinarstva (8%)

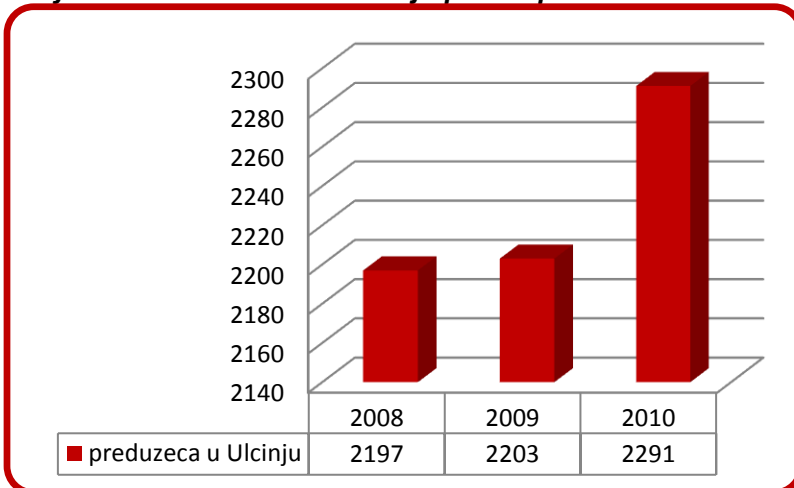
Grafikon 13: Preduzeća u Budvi po djelatnostima

Broj zaposlenih u sektoru MSP je kontinuirano rastao tokom trogodišnjeg perioda (2008-2010), pokazujući u 2010. povećanje od 125% u odnosu na 2008. godinu.

U Ulcinju je, prema podacima CRPS, registrovano 2.291 preduzeće, odnosno 4,3% više nego u 2008. godini.

Grafikon 14: Preduzeća u Ulcinju prema podacima CRPS

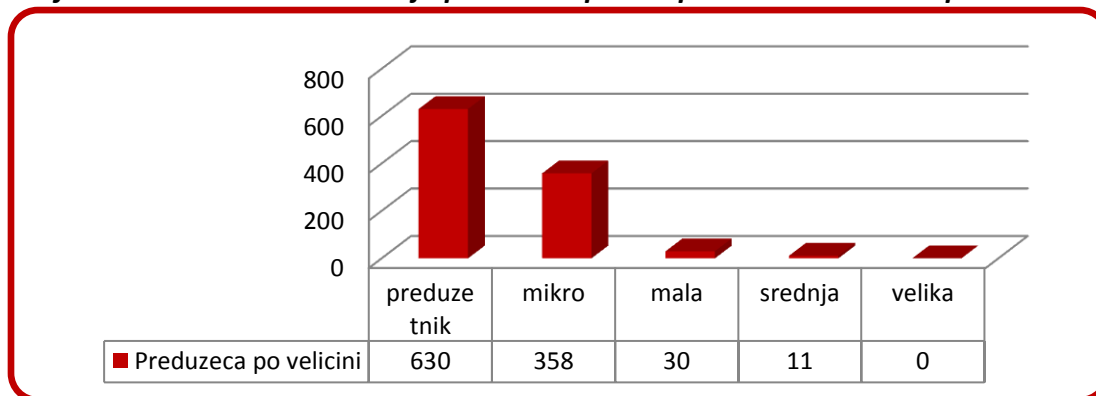

Podaci Poreske uprave, pokazuju trend smanjivanja broja preduzeća. Na kraju 2009. godine poslovalo je 611 preduzeća, 2 manje nego godinu dana ranije. Nova metodologija Poreske uprave, pokazuje da je taj broj u 2010. godini iznosio 1.029.

Kada je u pitanju veličina preduzeća, najviše je preduzetnika (61%) i mikro preduzeća (35%). Velikih

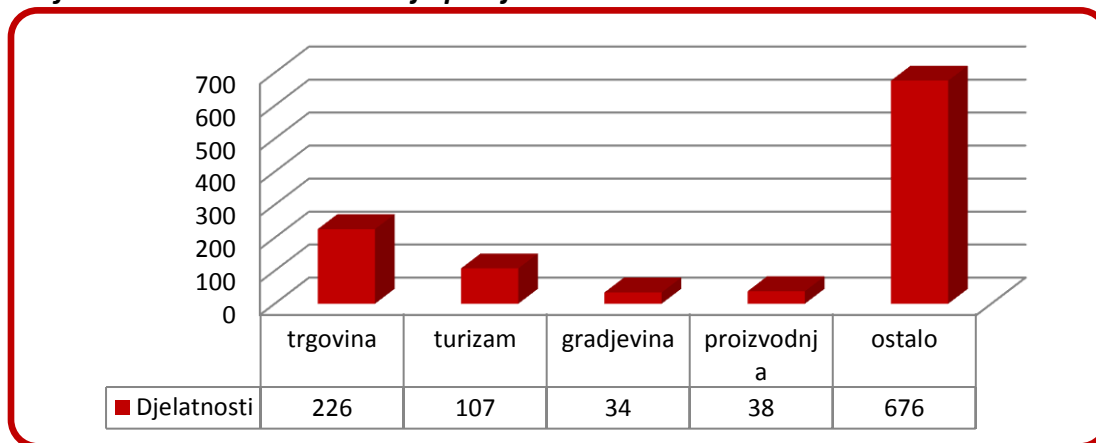
preduzeća nema.

Grafikon 15: Preduzeća u Ulcinju po veličini prema podacima Poreske uprave

Kada je u pitanju, podjela po djelatnostima, situacija je ista kao i u opštinama Bar i Budva u slučaju trgovine (21%) i turizma i ugostiteljstva (9%).

Grafikon 16: Preduzeća u Ulcinju po djelatnostima

Podaci Poreske uprave pokazuju da je na kraju 2010. godine broj zaposlenih u Ulcinju iznosio 3646, odnosno da je 1,7 % bio veći u odnosu na 2008. godinu.

2.4. SWOT analiza MSP u Baru, Budvi i Ulcinju

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> - Blizina obrazovnih institucija; - Izgrađeni turistički kapaciteti i reputacija Ulcinja kao najpopularnijeg ljetovališta za masovni turizam u zemlji; - Izgrađeni kompleks Luke Bar sa pratećim sadržajima; - Formirane društvene funkcije, servisi i opremljenost slobodne zone u Baru; - kompleksi plodnog poljoprivrednog zemljišta; uključujući vrijedne komplekse maslinjaka; - bogata staništa faune - posebno ptica i ribe; - Skadarsko i Šasko jezero. 	<ul style="list-style-type: none"> - Neusklađenost ponude i tražnje na tržištu radne snage; - Smanjen broj radnih mjesta van sezone; - Nedovoljno razvijena privredna infrastruktura; - Nepovezanost turizma i poljoprivrede; - Nedovoljno razvijena turistička infrastruktura; - Sezonski turizam; - Nepostojanje sektorskih strategija; - Nedostatak finansijskih sredstava; - Nizak stepen ulaganja u istraživanje i razvoj; - Slaba saradnja lokalne prave i privrede; - Slaba saradnja privrede i obrazovnih ustanova;
ŠANSE	OPASNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> - Prekvalifikacija radne snage; - Novi vidovi turizma (nautički turizam); - Privatno – javno partnerstvo; - Rastuća međunarodna tražnja za novim destinacijama; - Produženje trajanja turističke sezone; - Jadransko jonski koridor; - Izgradnja autoputa Bar-Boljare; - Primjena novih znanja i tehnologija; - E-trgovina 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatak svijesti o potrebi obrazovanja i usavršavanja vještina; - Vizna liberalizacija; - Smanjenje broja turista; - Razvoj masovnih turističkih projekata u susjednim državama; - neusklađenosti između politika razvoja lokalnih samouprava i države; - Pad investicionih aktivnosti; - Pad tražnje za nekretninama; - Nesređene zemljišne knjige;

3. POSLOVNI AMBIJENT

3.1. Politike razvoja MSP

Nacionale politike: Osnovni dokumenti koji se odnose na prioritete razvoja MSP sektora u Crnoj Gori jeste nacionalna Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća 2007-2010, usvojena 11.10.2007. godine, odnosno Strategija 2011-2015. Na bazi ovih dokumenata koji daju osnovne smjernice razvoja sektora, izrađuju se godišnji akcioni planovi koji dalje razrađuju mjere i aktivnosti podrške preduzetništvu.

Pored toga, na MSP odnose se i druge strategije koje u manjoj ili većoj mjeri tretiraju segment preduzetništva, poput: Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine, Crnogorska poljoprivreda i Evropska Unija – Strategija razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja, Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013, Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2007-2011, Strategija razvoja informacionog društva u Crnoj Gori do 2013. godine i dr.

Kada su u pitanju obaveze po osnovu evropskih integracija, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (u daljem tekstu: SPP) u Glavi VIII (politike saradnje), članom 95, definisao je da će ciljevi saradnje između ugovornih strana biti razvoj i jačanje malih i srednjih preduzeća u privatnom sektoru, osnivanje novih preduzeća u oblastima koje posjeduju potencijal za razvoj i saradnju između malih i srednjih preduzeća u Zajednici i Crnoj Gori. Politika MSP sa aspekta institucionalnog i zakonodavnog okvira usaglašavanja s *acquis*-em, te definisinja dinamike, odnosno kratkoročnih i srednjoročnih prioriteta utvrđena je Nacionalnim programom integracija 2008-2012 (u daljem tekstu: NPI).

Među prioritetima na području sposobnosti preuzimanja obaveza koje prizilaze iz članstva i suočavanja sa konkurentskim pritiscima i tržišnim mehanizmima unutar Zajednice jeste puna implementacija Povelje o malim preduzećima (u daljem tekstu: Povelja), koju su vlade zemalja Zapadnog Balkana usvojile 2003. godine. Ona sadrži 10 osnovnih dimenzija-kriterijuma pomoću zemlje Zapadnog Balkana kontinuirano prate ostvareni progres po pitanju razvoja MSP i preduzetništva u cjelini. Istovremeno, na osnovu dobijenih rezultata vrši se međusobno poređenje zemalja u cilju čega su OECD Investment compact, Evropska komisija (DG Enterprise and Industry), Evropska banka za obnovu i razvoj i European Training Foundation u 2006. godini razvili index politika malih i srednjih preduzeća. U Indeksu politike MSP za 2009. godinu¹, istaknut je napredak Crne Gore u odnosu na prethodni izvještajni period, što je potvrđeno i Izvještajem Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2009. godinu i Analitičkim izvještajem Komisije o aplikaciji Crne Gore za članstvo u EU iz novembra 2010. godine.

U daljem tekstu prikazani su rezultati ostvareni u pojedinim kategorijama, kao i napredak u odnosu na posljednji izvještajni period.

¹ Index politike MSP za 2009.godinu je objavljen u junu 2009.godine, a konačan datum do koga su se prikupljali podaci bio je 15.novembar 2008.godine

Tabela 3: Rezultati ocjene (1-5) Crne Gore prema Evropskoj povelji za mala preduzeća

POGLAVLJE		2007	2009
1*	Preduzetničko obrazovanje i obuka	2	2.75
2	Jeftiniji i brži start-up	3.25	3.5
3	Bolje zakonodavstvo i regulative	2.25	3.25
4*	Dostupnost vještina	1.5	1.75
5	Poboljšanje on-line pristupa	2.75	2.75
6	Iskorišćavanje jedinstvenog tržišta	3.5	3.25
7*	Oporezivanje i finansije	3.5	3.75
8	Jačanje tehnološkog kapaciteta malih preduzeća	2.25	2.25
9	Uspješni modeli e-biznisa i vrhunska poslovna podrška	3	3
10	Razvoj jačeg i efikasnijeg predstavljanja malih preduzeća	3.5	3.5

Obrazovanje i obuka za preduzetništvo: EU u svim svojim strateškim dokumentima promovira da se znanje o preduzetništvu mora sticati od najranijih dana kako bi Evropa i formalno mogla da se konstituiše kao društvo zasnovano na znanju. Lisabonskom deklaracijom promovisano je usvajanje ključne kompetencije koja, osim tradicionalnih znanja, obuhvata i društvena znanja, računarska znanja, inovativnost i preduzetništvo. Usvajanjem Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013. godine, te Akcionog plana za njeno sprovođenje, Crna Gora je pokrenula aktivnosti na usvajanju politika preduzetničke edukacije i obuka. Takođe, usvajanjem Zakona o nacionalnim stručnim kvalifikacijama u decembru 2008. godine, stvorene su pretpostavke za sticanje stručnih kvalifikacija potrebnih tržištu rada, kao i planiranje njihovog sticanja za lične i potrebe poslodavaca. Ipak, preduzetničko obrazovanje nije integrisano u sistem formalnog obrazovanja u Crnoj Gori. Prema raspoloživim podacima, preduzetništvo se izučava kao izborni predmet u 8. razredu nekoliko osnovnih škola koje ukupno čine manje od 10% svih osnovnih škola u državi. Predmet Preduzetništvo se izučava u 37 srednjih stručnih i mješovitih škola, a u većini ovih škola su pokrenuti različiti projekti učeničkih preduzeća, koji se finansiraju iz donatorske podrške. Situacija je povoljnija kada je u pitanju visoko obrazovanje gdje predmet Preduzetništvo postoji na svim univerzitetima u okviru nekih studijskih programa sa biznis orijentacijom, kako na osnovnim tako i na postdiplomskim studijama.

* zbog promjene indikatora nije moguće upoređivanje rezultata iz 2007. i 2009. godine

Kada je pitanju neformalno obrazovanje, postoji širok spektar obuka i treninga koji su uglavnom usaglašeni sa potrebama preduzetnika i najčešće su usmjerena na pružanje elementarnih znanja iz preduzetništva (registrovanje djelatnosti, računovodstvo, radni odnosi, poslovni ugovori, izrada i ocjena biznis plana, osnovne pretpostavke za uspješan start malog biznisa, itd.). Ovu vrstu obuke pružaju brojne institucije, državni organi i nevladine organizacije (Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Privredna komora Crne Gore, Centar za stručno obrazovanje, Kancelarija BAS programa i dr.). U ovom trenutku organizatori obrazovanja izdaju potvrde/sertifikate koji na državnom nivou nijesu priznati – ne postoji mogućnost da znanja, vještine i kompetencije stečene van formalnog sistema obrazovanja budu javno priznate.

Jeftinije i brže osnivanje preduzeća: Proces osnivanja preduzeća treba da bude brz i efikasan, sa malim troškovima za preduzetnike i jednostavnim administriranjem za državne službenike, ali da u isto vrijeme obezbjeđuje očuvanje javnog interesa i usaglašenost sa zakonom propisanim uslovima. Usvajanjem Zakona o unutrašnjoj trgovini i Zakona o zanatstvu počela je prava praksa smanjenja biznis barijera u postupku počinjanja biznisa. Ovim zakonskim rješenja eliminisana je procedura utvrđivanja ispunjenosti uslova i izdavanja odobrenja za obavljanje odnosnih djelatnosti od strana lokalnih organa uprave nadležnih za poslove privrede.

Od aprila 2010. godine, eliminisana je procedura izdavanja statističkog broja od strane Zavoda za statistiku. Ovaj broj sada izdaje Centralni registar Privrednog suda u postupku registracije preduzeća.

Najveći napredak u ovoj oblasti postignut je objedinjavanjem registracije poreskih i obveznika doprinosa za obavezno socijalno osiguranje, u primjeni od 01. marta 2010. godine. Na ovaj način su 4 procedure (opšta poreska registracija, registracija kod Zavoda za zapošljavanje, registracija zdravstvenog i penzijskog osiguranja) koje su se sprovodile kod četiri različite institucije (Poreske uprave, Zavoda za zapošljavanje, Fonda zdravstva i Fonda PIO) objedinjene u jednu proceduru kod jedne institucije-Poreske uprave.

Bolje zakonodavstvo i regulativa: Povelja polazi od stanovišta da moderna, jednostavna i efikasna regulativa predstavlja neophodnu komponentu optimalne poslovne klime. Takođe uviđa da preobimna, loše koncipirana i često podložna promjenama regulative može ugušiti preduzetništvo i sprječavati privredni razvoj na način što će povećavati administrativni teret poslovanja i ohrabrivati bijeg u neformalni sektor.

Počev od usvajanja Programa eliminisanja barijera za razvoj preduzetništva u Crnoj Gori u oktobru 2007. godine, Crna Gora se odlučila za sistemski pristup u stvaranju stimulativnog poslovnog ambijenta. Ovaj trend je nastavljen uspostavljanjem saradnje sa Međunarodnom finasijskom korporacijom (IFC) i usvajanjem Akcionog plana za regulatornu reformu i

unaprijeđenje poslovnog ambijenta u decembru 2009. godine. Akcionim planom je dogovorena realizacija tri komponente projekta, i to:

- Pojednostavljenje postojeće regulative korišćenjem tzv. "giljotina" metodologije koja podrazumijeva eliminisanje, odnosno pojednostavljivanje svih propisa koji su zastarjeli, nefunkcionalni, komplikovani, skupi, i kao takvi, prepreka ekonomskom razvoju;
- Doing business reforma koja obuhvata pojednostavljenje procedura i propisa koji su značajni sa aspekta poboljšanja pozicije Crne Gore u okviru međunarodnog Doing business izvještaja koji sprovodi Svjetska banka i koji mjeri lakoću poslovanja u 183 zemlje svijeta;
- Uvođenje Analize efekata propisa (RIA) u sistem kao instrumenta koji omogućava preispitivanje nove regulative, njenih efekata, troškova i koristi za privredu.

Dostupnost znanja-vještina: MSP nijesu u mogućnosti da zapošljavaju različite profile stručnjaka, te se oslanjaju na zaposlene koji vladaju različitim vještinama. Zbog toga je neophodno osigurati da institucije koje obezbjeđuju treninge, obezbijede adekvatno pružanje znanja i vještina koje su prilagođene potrebama malih preduzeća i obezbijede dugotrajne obuke i konsultacije.

Shodno podacima iz Izvještaja o implementaciji Povelje za 2009. godinu, Unija poslodavaca je realizovala pilot projekat Analiza potreba za obukom koji je pokazao da je samo 15% postojećih preduzeća prošlo kroz neki vid start-up obuke, dok je samo 1% preduzeća pohađalo obuku nakon svog osnivanja. Izvještaj takođe pokazuje da ne postoji sistematska analiza potreba za obukom malih preduzeća, da se obuka iz oblasti biznis vještina sprovodi ad - hoc, te da je nivo uvođenja sistema kvaliteta veoma nizak usljed sporadičnog pristupa kroz sporadičnu realizaciju pojedinih donatorskih projekata. U toku je izrada Izvještaja o saradnji privrede i obrazovnog sistema u Crnoj Gori koji treba da obuhvati elemente koji utiču na stepen saradnje biznis sektora i obrazovnog sistema u Crnoj Gori. Konačna verzija izvještaja planirana je za jul 2011. godine.

Poboljšanje on – line pristupa: Kako bi se smanjili vrijeme i troškovi potrebni za ispunjavanje redovnih obaveza, te dobijanje potrebnih informacija, neophodno je ohrabriti javne ustanove da povećaju elektronsku komunikaciju sa sektorom malog biznisa, dozvoljavajući preduzećima da dobijaju savjete, popunjavaju prijave, zabilježe povraćaj poreza ili da obezbijede jednostavne informacije on-line putem. Izuzev Hrvatske, cio region je klasifikovan sa niskim kapacitetom odgovarajuće digitalne infrastrukture kao preduslova za uspostavljanje on - line pristupa. Upotreba ICT-a omogućava povećanje efikasnosti pružanja javnih usluga građanima i preduzećima. Pored toga, ICT predstavlja i efikasan alat koji povećava uključenost građana u javne debate i procese donošenja odluka. Danas se web sajtovi javnog sektora uglavnom koriste za pružanje informacija. Najobuhvatniji u tom smislu je portal Vlade Crne Gore www.gov.me

Prednosti jedinstvenog tržišta: Kako bi se osiguralo da mali biznis ima sve šanse da uđe na nova tržišta i da se takmiči na ravnopravnim osnovama, potrebno je realizovati reforme koje imaju za cilj kompletiranje pravog unutrašnjeg tržišta u EU, korist za mala i srednja preduzeća, u

kritičnim područjima za razvoj malog biznisa, uključujući i elektronsku trgovinu, telekomunikaciju, javne nabavke i prekogranični sistem plaćanja.

Da bi se ovaj kriterijum ispunio u Crnoj Gori potrebna je puna implementacija «Strategije za podsticanje izvoza» i dokumenta «Podsticanje konkurentnosti i izvoza - strateški i operativni plan». U skladu sa ovim dokumentima uz tehničku podršku GTZ-a, pokrenut je „Tržišno-informativni servis“, čija je osnovna uloga pružanje informacija o izvoznim tržištima. U 2010. godini, ovaj servis je promovisan po opštinama u Crnoj Gori i u institucijama koje se bave razvojem malih i srednjih preduzeća i preduzetništva. Za preduzeća, buduće korisnike ovog servisa organizovaće se obuke za korišćenje informacija koje ovaj servis pruža.

Oporezivanje i finansijska podrška: Jednostavan i transparentan poreski sistem koji uzima u obzir specifičnosti sektora malih i srednjih preduzeća, je osnovni preduslov za rast tržišne ekonomije. Stoga je potrebno kontinuirano prilagođavati poreski sistem da bi se postigao uspjeh, ohrabrio start-up, favorizovala ekspanzija malog biznisa i otvaranje radnih mjesta.

Crna Gora ima veoma konkurentne poreske stope. Tokom protekle dvije godine nastavljene su aktivnosti u tom pravcu. U oblasti direktnih poreza, stopa poreza na dobit pravnih lica u 2009. godini održana je na nivou od 9%. Realizovano je planirano smanjenje fiskalnih obaveza na zarade zaposlenih: stopa poreza na dohodak fizičkih lica od 01. januara 2009. godine snižena je sa 15% na 12%, a od 01. januara 2010. godine iznosi 9%, dok je zbirna stopa doprinosa za obavezno socijalno osiguranje od 01. januara 2009. godine snižena sa 34% na 32%. Pojednostavljeni postupak (objedinjene) registracije obveznika poreza na dohodak fizičkih lica i doprinosa za obavezno socijalno osiguranje putem jedne prijave primjenjuje se od 01. marta 2009. godine, dok će model objedinjenog obračuna i naplate biti u funkciji od 01. januara 2011. godine.

Od septembra 2009. godine na snazi je Uredba o uslovima za odlaganje naplate poreskih i neporeskih potraživanja kojom su propisani uslovi pod kojima se poreskom obvezniku može odložiti naplata poreskih i neporeskih potraživanja i odobriti plaćanje u ratama, kao i Uredba o izmjenama i dopunama pomenute uredbe kojom je proširen osnov za odlaganje poreskog duga i to: poreskom dužniku koji je obezbijedio bankarsku garanciju koja bi odgovarala iznosu odloženog duga, ili je dostavio dokaz da ima potraživanja prema trećim licima, tj. pravni osnov za ustupanje potraživanja u visini neplaćenih obaveza. Sa ciljem olakšavanja interakcije između MSP i poslovnih banaka uspostavljen je odgovarajući pravni i regulatorni okvir za osnivanje kreditno –garantnog fonda: novi Zakon o bankama dozvoljava Centralnoj banci da usvoji odluku u domenu kreditno garantnih usluga, i da na taj način obezbijedi pravne osnove i uputstva za uspostavljanje i rad kreditno garantnog fonda (KGF). Centralna banka koja je odgovorna za kontrolu KGF-a, u junu 2008. godine je donijela Odluku o uslovima za obavljanje kreditno-garantnih poslova.

Jačanje tehnoloških i finansijskih kapaciteta malih preduzeća: Mala preduzeća, usljed nedostatka potrebnih znanja, vještina i finansija, imaju mnogo veće probleme u razvoju i apsorbovanju novih tehnologija nego velika preduzeća. U tom smislu domaća MSP veoma zaostaju za zemljama iz okruženja, te Povelja ukazuje na potrebu da se ojačaju tehnološki kapaciteti MSP preko sistema transfera tehnologije između naučno-istraživačkih organizacija i preduzeća u privredi. Strategijom naučnoistraživačke djelatnosti 2008-2016. godine po prvi put

je regulisano pitanje istraživanja, inovacija i tehnološkog razvoja. Crna Gora pripada grupi zemalja koje su otpočele sa kreiranjem zakonskih i institucionalnih okvira u oblasti inovacija, kao i motivisanja malih i srednjih preduzeća, ali je za očekivati da će put implementacije biti jako dug. Za sada je kreiranje veza između MSP i naučno istraživačkih ustanova u ranoj fazi. Evidentan nedostatak je slaba veza između naučno-istraživačke, obrazovne i privredne sfere, što ima negativne efekte na razvoj ljudskih resursa, tehnološki razvoj, kao i na izvoznu konkurentnost. Neadekvatan pristup eksternom finansiranju i raznim kreditnim linijama je zajednički problem svih malih i srednjih preduzeća. Problem je još akutniji kod finansiranja naučno-istraživačkog rada zbog potencijalnog rizika koji ova ulaganja nose. Aktivnosti koje se preduzimaju su ad hoc karaktera, finansirane od strane donatora.

Uspješni modeli elektronskog poslovanja i podrška malom biznisu: Rastuća integracija i otvaranje evropskog tržišta za MSP sa ovih prostora predstavlja veliku šansu, ali istovremeno i veliku prijetnju njihovom napretku u susretu sa konkurentskim pritiscima. Prihvatanje prednosti novih tehnologija kao sredstva za unapređenje efikasnosti i konkurentnosti, te lakši pristup jedinstvenom evropskom tržištu, biće ključ njihovog rasta i razvoja. Zato postoji potreba da se podigne nivo dostupnosti svih relevantnih informacija malim preduzećima, kao i da se u punoj mjeri implementiraju zakoni o elektronskom potpisu, elektronskom dokumentu i elektronskoj trgovini i formira organ koji će biti ovlašten za sertifikaciju elektronskih dokumenata. Podrška malom biznisu se može obezbijediti i kroz funkcionisanje poslovnih inkubatora. Za sada su u Crnoj Gori formirana dva takva inkubatora.

Efikasnije zastupanje interesa malih preduzeća: Privatno-javni dijalog igra krucijalnu ulogu u poboljšanju uslova poslovanja za MSP. Inputi koji dolaze od biznis zajednice mogu državnim i opštinskim službama dati polaznu osnovu za djelovanje i ukazati na problem koje određena regulativa ima u praksi. Što se tiče Crne Gore, Povelja je prepoznala značajno partnerstvo koje postoji između privatnog i javnog sektora. To partnerstvo se realizuje uglavnom kroz učešće i rad biznis i strukovnih asocijacija u okviru odbora, savjeta, komisija, radnih grupa, organizaciju okruglih stolova, foruma, itd.

Postoji veliki broj radnih tijela u kojima učestvuju predstavnici organizacija poslodavaca od kojih su neka tijela stalna, dok su druga ad hoc (u toku donošenja zakonskih akata). U radu Savjeta za regulatornu reformu i unapređenje poslovnog ambijenta zajednički učestvuju predstavnici tri najznačajnija poslovna udruženja: Privredna komora Crne Gore, Montenegro biznis alijansa i Unija poslodavaca.

U junu 2008. godine Evropska komisija je usvojila „**Akt o malim preduzećima**“ za Evropu, koji je u decembru 2008. godine potvrdio i Savjet Evrope. Slično Evropskoj povelji i ovaj dokument sadrži 10 principa, tj. oblasti od interesa za razvoj MSP, koji u svojoj osnovi predstavljaju opredjeljenje za prelazak sa smjernica na konkretne, ciljane aktivnosti.

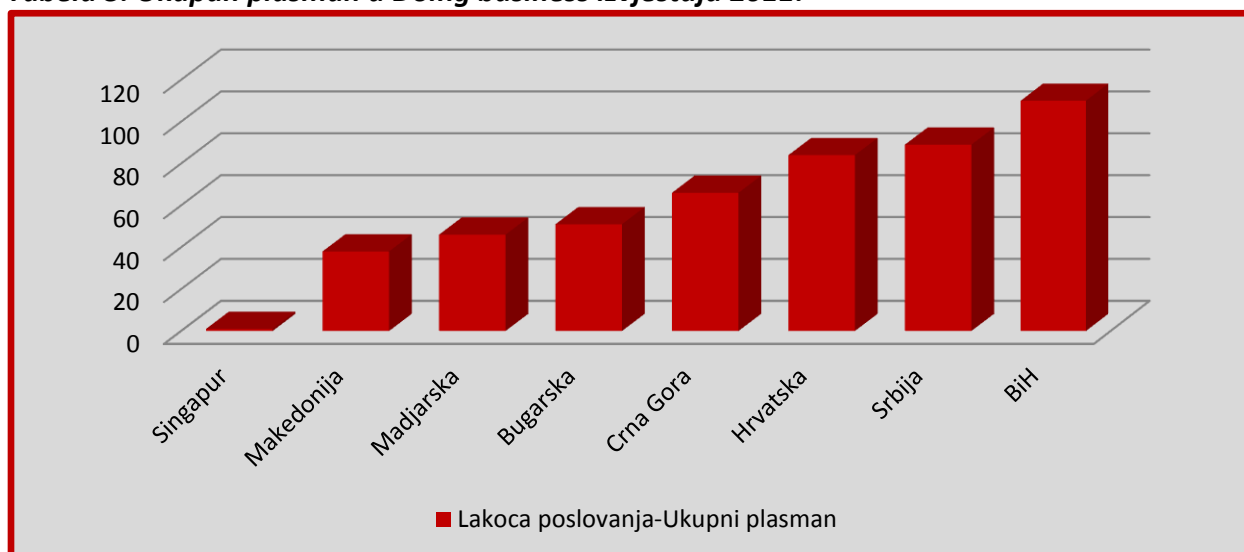
1. Stvoriti okruženje u kome preduzetnici i porodične firme mogu da prosperiraju i u kome se preduzetništvo nagrađuje
2. Obezbijediti da pošteni preduzetnici koji su bankrotirali brzo dobiju novu priliku
3. Koncipirati pravila u skladu sa principom "Misli prvo na male"
4. Postići da državna uprava ima razumijevanja za potrebe MSP
5. Prilagoditi instrumente javne politike potrebama MSP
6. Olakšati pristup MSP finansijama i uspostavljanje pravnog i zakonodavnog okruženja naklonjenog blagovremenom plaćanju u komercijalnim poslovima
7. Pomoći MSP da bolje iskoriste prilike koje nudi Jedinstveno tržište
8. Promovisanje unaprjeđenja vještina u MSP i svih vrsta inovacija
9. Omogućiti MSP da ekološke izazove pretvore u prilike
10. Ohrabriti i podržati MSP da iskoriste rast tržišta

3.2. Pravna regulativa za obavljanje biznisa

U cilju realizacije aktivnosti na eliminisanju biznis barijera, u periodu april 2008. – decembar 2010. godine, usvojeni su propisi i preduzete aktivnosti kojima su unaprijeđeni uslovi poslovanja MSP. Osim toga, Vlada Crne Gore je u avgustu 2009. godine usvojila izmjene i dopune Poslovnika o radu Vlade („Službeni list Crne Gore“, broj 48/09). Članom 39 predviđeno je da, u proceduri donošenja svih propisa koje organi državne uprave dostavljaju Vladi Crne Gore na usvajanje, Ministarstvo finansija – Odjeljenje za unapređenje poslovnog ambijenta daje mišljenja sa aspekta uticaja tog propisa na poslovni ambijent. Navedeno znači, da nijedan propis ne može biti razmatran na sjednicama Vlade Crne Gore, ukoliko nema pozitivno mišljenje Ministarstva finansija. Na ovaj način se, u inicijalnoj fazi donošenja propisa, pokušavaju otkloniti eventualne biznis barijere koje neki novi propis donosi.

Ne postoji jedinstveni skup sveobuhvatnih standarda putem kojih bi se ocjenjivao kvalitet poslovnog okruženja. Međutim, jedan broj organizacija je uspostavio različite indikatore za evaluaciju različitih aspekata biznis ambijenta. Za potrebe ove studije koristiće se Izvještaj Svjetske banke koja već osam godina za redom objavljuje Izvještaj o lakoći poslovanja (*Doing Business*), čiji je cilj rangiranje zemalja po kvalitetu poslovnog okruženja. Poslednji Izvještaj o lakoći poslovanja – „Doing Business 2011“ objavljen je na osnovu podataka iz juna 2010. godine i obuhvata 183 zemlje. U izveštaju se ocjenjivalo devet indikatora-poslovnih situacija, i to: započinjanje poslovanja, dobijanje građevinskih dozvola, registracija nepokretnosti, dobijanje kredita, zaštita investitora, plaćanje poreza, prekogranična trgovina, izvršenje ugovora i zatvaranje poslovanja. Svaki od ovih kriterijuma se ocjenjuje na osnovu nekoliko objektivnih pokazatelja kao što su npr. broj procedura potrebnih da bi se završio neki posao, potrebno vrijeme, troškovi itd. U Doing business izvještaju za 2011. godinu, Crna Gora je rangirana na 66. mjestu po ukupnoj lakoći poslovanja, što je svrstava u najuspješniju zemlju Zapadnog Balkana posle Makedonije.

Tabela 3: Ukupan plasman u Doing business izvještaju 2011.

Osnivanje preduzeća:

Prema podacima Svjetske banke, osnivanje preduzeća u Crnoj Gori podrazumijeva 7 procedura, traje 10 dana i košta 1,9% BDP po glavi stanovnika, što Crnu Goru svrstava na 51. mjesto od 183 zemlje i predstavlja poboljšanje za 30 pozicija u odnosu na prošlogodišnje rangiranje.

Na poboljšanje pozicije, uticale su sljedeće mjere:

1. Donošenjem pomenutog Zakona o unutrašnjoj trgovini, eliminisane su dvije procedure:
 - a. preduzeća koja počinju obavljanje trgovačke/zanatske djelatnosti nijesu obavezna da od opštinskog organa uprave traže dozvolu za rad. Trgovac/zanatlija je dužan da o početku obavljanja djelatnosti podnese prijavu nadležnom inspekcijskom organu i opštinskom organu uprave nadležnom za poslove privrede za potrebe evidencije, najmanje 8 dana prije početka rada. Na taj način, ukida se dosadašnja praksa kojom je za otpočinjanje obavljanja ovih djelatnosti bilo neophodno odobrenje za rad koje je izdavao organ lokalne samouprave, pri čemu ostaje obaveza trgovca da poslovni prostor u kojem obavlja djelatnost mora ispunjavati minimalne tehničke uslove;
 - b. eliminisano je i pravo opštinskih komisija/inspekcija da prije izdavanja odobrenja za obavljanje djelatnosti provjerava ispunjenost minimalno-tehničkih uslova u trgovačkim/zanatskim radnjama.
2. U postupku registracije preduzeća eliminisana je obaveza registracije kod Zavoda za statistiku i dobijanje statističkog broja. Sada se ova procedura odvija u okviru registracije kod Centralnog registra Privrednog suda koji izdaje i matični broj preduzeću.
3. Implementiran je Zakon o objedinjenoj registraciji, shodno kojem je objedinjavanje registracija poreskih i obveznika doprinosa za obavezno socijalno osiguranje, u primjeni od 01. marta 2010. godine. Na ovaj način su četiri procedure (opšta poreska registracija, registracija kod Zavoda za zapošljavanje, registracija zdravstvenog osiguranja i registracija penzijskog osiguranja) koje su se sprovodile kod četiri različite institucije (Poreske uprave, Zavoda za zapošljavanje, Fonda zdravstva i Fonda PIO) objedinjene u jednu proceduru kod jedne institucije - Poreske uprave.

Dobijanje građevinskih dozvola:

Prema podacima Svjetske banke, dobijanje građevinske dozvole u Crnoj Gori podrazumijeva 7 procedura, traje 10 dana i košta 1,9% BDP po glavi stanovnika, što Crnu Goru svrstava na 161. mjesto od 183 zemlje. Kada je u pitanju ovaj indikator, Crna Gora je u prethodnom izvještajnom period ostvarila napredak i ostarila poboljšanje za 6 pozicija, i to:

1. Usvajanjem Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata u septembru 2008. godine izvršena je kodifikacija ove oblasti jer su njime stavljeni van snage Zakon o planiranju i uređenju prostora, Zakon o građevinskom zemljištu, Zakon o izgradnji objekata i Zakon o urbanističkoj i građevinskoj inspekciji. Ovakav pristup je privatnom sektoru znatno olakšao snalaženje i razumijevanje propisa.

U cilju otklanjanja biznis barijera došlo je do pojednostavljenja i skraćanja upravnih procedure kada je u pitanju revizija tehničke dokumentacije i dobijanje građevinske i upotrebne dozvole. Sada investitor sam određuje vršioca revizije tehničke dokumentacije, sprovođenjem jednog upravnog postupka dobija građevinsku dozvolu u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva i sprovođenjem jednog upravnog postupka izdaje mu se upotrebna dozvola u roku od 7 dana od dana prijema izvještaja da je objekat podoban za upotrebu.

Povećana su prava, ali i obaveze i odgovornosti jedinica lokalne samouprave budući da su sada nadležni za izdavanje dozvola za objekte do 3000m², umjesto dosadašnjih 1000m².

U cilju veće transparentnosti, zakonom je utvrđena obaveza da se svi podaci o urbanističkim planovima i parcelama i izdatim građevinskim i upotrebnim dozvolama moraju naći na sajtu nadležnog organa u roku od 7 dana od dana donošenja.

2. Ukinuta je naknade za korišćenje građevinskog zemljišta. Ova mjera je stupila na snagu početkom 2009. godine i dovela je do rasterećenja privrede za oko 23 miliona € obaveza po ovom osnovu (koliko su iznosili prihodi opština po ovom osnovu u 2008. godini), odnosno oko 0,75% BDP-a.

Registracija nepokretnosti:

Da bi se registrovala imovina u Crnoj Gori, shodno *Doing business* izvještaju, potrebno je sprovesti 7 procedura koje ukupno traju 71 dan i koštaju 3,3% vrijednosti nepokretnosti koja se registruje. U globalnom skorur pozicija Crne Gore je poboljšana za 1 mjesto, sa 117. na 116. Razlog poboljšanja je taj što je evidentirano eliminisanje jedne procedure - dostavljanje potvrde o izmirenim poreskim obavezama za potrebe registracije nekretnina. Treba istaći da je ova procedura ukinuta prije četiri godine, ali do sada ta reforma nije bila prepoznata od strane lokalnih kontributora koji Doing Business timu dostavljaju podatke.

U međuvremenu je i u ovoj oblasti došlo do poboljšanja, koja bi trebalo da budu evidentirana u narednom Doing business izvještaju. Naime, usvajanjem Zakona o unapređenju poslovnog ambijenta u julu 2010. godine, sudske takse za ovjeru potpisa na novosklopljenim ugovorima smanjene su na 10 €. Do tada, ova taksa je bila utvrđena u zavisnosti od vrijednosti ugovora, i to:

- do 1.000 € vrijednosti - 10 € ,
- od 1.000 € do 5.000 € vrijednosti - 10 € i 0,5% na razliku iznad 1.000 € ,
- preko 5.000 € vrijednosti 30€ i 0,25% na razliku iznad 5.000 €, ali ne više od 300 €.

Plaćanje poreza:

U oblasti plaćanja poreza, Crna Gora je rangirana na 139 mjestu. Ono što u ovo slučaju treba naglasiti jeste da se ovaj indikator ocjenjuje na osnovu 3 poindikatora:

- broj uplata poreza, koji uzima u obzir metod plaćanja, učestalost plaćanja i broj agencija uključenih u standardizovani primjer posmatranja;
- vrijeme, kojim se mjeri broj sati godišnje koji je potreban za pripremu i podnošenje poreskih prijava i plaćanje poreza;
- ukupna poreska stopa, kojom se mjeri iznos poreza i obaveznih doprinosa koje preduzeće plaća u toku druge godine poslovanja. Ovaj iznos, izražen kao procenat komercijalne dobiti, je zbir svih različitih poreza koji se plaćaju nakon obračuna raznih odbitaka i izuzeća.

Ovogodišnji Izvještaj je evidentirao napredak kod 2 poindikatora: ukupne poreske stope kao procenta dobiti i broja uplata na godišnjem nivou. Ovaj napredak je postignut na sljedeći način:

1. Zakonom o izmjenama Zakona o porezu na dobit pravnih lica smanjen je broj poreskih izuzeća i ukinuto mjesečno akontativno plaćanje poreza na dobit;
2. Smanjena je poreska stopa poreza na dohodak fizičkih lica i od 2010. godine iznosi 9% (za 2008. godinu poreska stopa iznosila je 15%, a za 2009. godinu 12%).

Međutim, kada su u pitanju porezi, Crna Gora je usvojila niz propisa kojima se poboljšava poslovni ambijent, a koji se ne evidentiraju Doing business izvještajem.

1. Ukinuta je naknada za auto-puteve, od januara 2009. godine. Ova naknada je predstavljala dio maloprodajne cijene za gorivo, a procjena je da će njenim ukidanjem biti manji trošak - namet na nivou ekonomije (građani i privreda) u iznosu od oko 5 miliona € ili oko 0.15% BDP.
2. Usvojena je Uredba o odloženom plaćanju poreza na dobit pravnih lica kojom je data mogućnost poreskim obveznicima da dospjeli dug po osnovu poreza na dobit pravnih lica plate u šest jednakih mjesečnih rata;
3. Uredbom o uslovima za odlaganje naplate poreskih i neporeskih potraživanja, iz septembru 2009. godine, propisani su uslovi pod kojima se poreskom obvezniku može odložiti naplata poreskih i neporeskih potraživanja i odobriti plaćanje u ratama. Kasnijim izmjenama i dopunama ove Uredba dodatno je proširen osnov za odlaganje poreskog duga i to: poreskom dužniku koji je obezbijedio bankarsku garanciju koja bi

odgovarala iznosu odloženog duga, ili je dostavio dokaz da ima potraživanja prema trećim licima kao i dokument o ustupanju potraživanja u visini neplaćenih obaveza;

4. Usvajanjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o finansiranju lokalne samouprave, ukinuta su tri lokalna poreza: porez na potrošnju, porez na firmu i porez na igre na sreću. Prema podacima iz opštine Bar, računajući podatke iz 2009. godine, lokalna privreda će biti rasterećena za 234,275.18 € na godišnjem nivou.

Ipak, u oblasti poreza donijeti su i propisi kojima su uslovi poslovanja otežani.

1. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica ukinuta je olakšica po osnovu ličnog odbitka koji je na godišnjem nivou iznosio 840€ (mjesečno 70€); uvedeno je oporezivanje jednog broja naknada po osnovu ličnih primanja (topli obrok, regres i prevoz) kako bi se proširio poreski obuhvat i izjednačio tretman kod oporezivanja; uvedena je obaveza oporezivanja prihoda od kapitalnih dobitaka ostvarenih od prodaje nepokretnosti, udjela u pravnom licu i hartija od vrijednosti, sa odloženim rokom primjene od 1. januara 2011. godine;
2. Zakonom o izmjenama Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje povećana je zbirna stopa navedenih doprinosa, s obzirom da je Zakonom o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje bilo projektovano smanjenje navedene stope sa 32% na 30% od 2010. godine. Naime, u kontekstu smanjivanja poreza na dohodak fizičkih lica sa 12% na 9% od 2010. godine i ukupne nelikvidnosti, izmijenjena je fiskalna struktura zarada uključujući i strukturu doprinosa za obavezno socijalno osiguranje uz kumulativno povećanje stopa od 1,8 procentnih poena (sa 32% na 33,8%);
3. Zakonom o izmjenama Zakona o porezu na upotrebu putničkih vozila, plovnih objekata, vazduhoplova i letilica povećana je poreska obaveza na upotrebu putničkih vozila, motocikala i plovnih objekata (sa kabinom).
4. U cilju obezbjeđenja dodatnih prihoda Budžeta u junu 2009. godine usvojen je Zakon o izmjenama Zakona o akcizama („Sl. list CG“, br. 50/09), kojim je izvršeno povećanje akcize na mineralna ulja (olovni benzin, bezolovni benzin i gasna ulja koja se koriste kao motorno gorivo), za 0,10 € po litru, odnosno 100 € na 1000 litara. Za ostala mineralna ulja visina akcize je povećana 30%. Ovim zakonom je takođe predviđeno da se rješenje o povećanju visine specifične akcize na cigarete sa 3€ na 5€ za 1000 komada i proporcionalne sa 30% na 35% od maloprodajne cijene cigareta primjenjuje od 01. oktobra 2009. godine, umjesto od 01. januara 2010. godine, kako je bilo propisano ranijom izmjenom zakona. Primjenom navedenog zakona prihodi od akciza u 2010. godini će se povećati za cca 20 mil € u odnosu na 2009. godinu.

Prekogranična trgovina

Doing business u oblasti prekogranične trgovine evidentira napredak Crne Gore za 16 pozicija u odnosu na prošlu godinu, što u ukupnom plasmanu znači 34. poziciju od 183 rangirane ekonomije. Ovaj napredak je posljedica unapređenja dva od postojećih šest podindikatora: smanjen je broj dokumenata potrebnih za uvoz i broj dokumenata potrebnih za izvoz. Ipak, treba naglasiti da se i u ovom slučaju ne radi o stvarnoj reformi već korekciji podataka, budući da je ova reforma zapravo ostvarena prije tri godine.

U svakom slučaju, mimo studije slučaja kojom se bavi *Doing business* izvještaj kada je u pitanju ovaj indikator, poslovno okruženje u ovoj oblasti je pobošljano donošenjem sljedećih propisa:

1. Zakonom o izmjenama i dopunama Carinskog zakona, čija su rješenja u primjeni od 4. aprila 2008. godine omogućeno je uvoznici koji imaju status ovlašćenog privrednog subjekta (da su finansijski pouzdani, da se primjereno pridržavaju carinskih propisa i dr.) da uvoz roba vrše po pojednostavljenom carinskom postupku. Takođe, predmetnim zakonom omogućeno je i stranom licu (pravnom i fizičkom) da učestvuje u carinskom postupku preko carinskog posrednika.
2. U oblasti carina u julu 2009. godine donijeta je Uredba o uslovima za obavljanje poslova zastupanja pred carinskim organom, kojom su pojednostavljeni uslovi za dobijanje licence za obavljanje poslova zastupanja.
3. Donošenjem Uredbe o vrsti, visini i načinu plaćanja naknade za usluge carinskog organa smanjen je broj carinskih usluga za koje je postojala obaveza plaćanja carinske naknade, a što je u skladu sa članom VIII Opšteg sporazuma o carinama i trgovini Svjetske trgovinske organizacije. Prema novim rješenjima, naknada za rad carinske službe će se plaćati samo za radnje koje carinska služba obavlja po posebnom zahtjevu carinskih deklarata i ako se te radnje obavljaju van radnog vremena.

Dobijanje kredita

Mjerenje indikatora dobijanja kredita svrstava Crnu Goru na 32. mjesto u ukupnom plasmanu. Evidentiran je napredak u jednom od ukupno 4 podindikatora- obuhvat kreditnog registra, koji daje informacije o broju pojedinaca i firmi koje su obuhvaćene javnim kreditnim registrom, kao procenat odrasle populacije).

Zaštita investitora

Kada je u pitanju zaštita investitora, Crna Gora se plasirala kao 28. u ovogodišnjem mjerenju.

Ovaj indikator mjeri kako države regulišu standardni slučaj bilo kakve direktne finansijske transakcije između organizacije i blisko povezanih lica (*self-dealing*), korišćenja korporativne imovine za ličnu dobit. Na osnovu odgovora na ova i ostala pitanja izrađena su tri indikatora

zaštite investitora. Vrijednost indeksa se kreće od 0 do 10, gdje veća vrijednost označava veću zaštitu ili veći stepen objelodanjivanja. U slučaju Crne Gore, vrijednost ovog indeksa je 6.3.

Izvršenje ugovora

U slučaju izvršenja ugovora, Crna Gora je veoma slabo rangirana - zauzima 135. mjesto. U ovom slučaju, Doing Business bilježi efikasnost sudskog sistema u rješavanju privrednog spora, prateći korak po korak evoluciju spora u vezi sa komercijalnom prodajom pred lokalnim sudovima.

Prateći podindikator na osnovu kojih se mjeri efikasnost sprovođenja ugovora, može se konstatovati:

- Postoji ukupno 49 postupaka koji se definišu kao bilo koji oblik interakcije između strana ili između njih i sudije ili sudskog službenika. To uključuje korake za podnošenje tužbe, korake za suđenje i presudu i korake neophodne za izvršenje presude;
- Od momenta kada Prodavac podnese tužbu kod suda do prijema uplate proći će 545 radnih dana. Ovo uključuje i dane kada se radnje preduzimaju i periode čekanja između.
- Troškovi po stranku iznose 25.7% potraživanja (pod pretpostavkom da su ekvivalentni 200% prihoda po glavi stanovnika). Evidentiraju se tri vrste troškova: sudski troškovi (uključujući naknade za vještake), troškovi izvršenja (uključujući troškove javne prodaje imovine Kupca) i honorar advokata.

Zatvaranje biznisa

U ukupnom plasmanu po osnovu mjerenja indikatora zatvaranja biznisa, Crna Gora zauzima 47. poziciju. Ovaj indikator identifikuje slabosti u zakonu o stečaju kao i glavna proceduralna i administrativna uska grla u procesu stečaja.

Dobijeni rezultati pokazuju da:

- stečajni postupak traje u prosjeku 2 godine;
- troškovi prolaska kroz taj proces iznose 8% stečajne mase;
- zainteresovane strane iz stečajne imovine povrate 43.4 centa po dolaru potraživanja, uzimajući u obzir vrijeme, troškove, amortizaciju imovine i rezultat stečajnog postupka.

U međuvremenu od objavljivanja Doing business izvještaja 2011, usvojen je novi Zakon o stečaju kojim bi trebalo bi da se unaprijedi kvalitet ovog postupka kroz veći stepen namirenja povjerilaca, manje troškove stečajnog postupka i smanjenje dužine trajanja stečajnog postupka. Uvedeni su i dodatni podsticaja za povjerioce, a naročito dužnike da blagovremeno pokrenu stečajni postupak kako bi pokušali da prevaziđu finansijske poteškoće i održe poslovanje. Poboljšanja se ogledaju u uvođenju prekluzivnog roka za prijavu potraživanja, uvođenju mogućnosti prebijanja potraživanja, postojanju unaprijed pripremljenog plana reorganizacije i preciziranja pravnih posljedica uvođenja reorganizacije.

Zapošljavanje radnika:

Izveštaj iz 2011. godine nije obuhvatio indikator zapošljavanje radnika, te se isti može pratiti samo na osnovu podataka iz Izveštaja za 2010. godinu. Shodno ovom izveštaju, Crna Gora je bila rangirana kao 46. zemlja, što je predstavljalo napredak za 47 pozicija u odnosu na prethodni izveštajni period.

Poboljšanje je ostvareno zahvaljujući usvajanju Zakona o radu u jula 2008. godine, kojim su u sistem uvedene 2 značajne novine:

1. Pojednostavljena je procedura zapošljavanja radnika- Ugovor o radu na određeno vrijeme, zaključuje se na vrijeme čije trajanje nije unaprijed određeno i, za razliku od dotadašnjeg zakonskog rješenja, ne nabrajaju se slučajevi kada se može zaključiti ugovor o radu na određeno vrijeme. Mogućnost zaključivanja ugovora o radu na određeno vrijeme je u potpunosti prepušteno zaposlenom i poslodavcu. Osim toga, institut javnog oglašavanja kao obavezan način za zasnivanje radnog odnosa nije utvrđen ovim zakona, već se daje mogućnost poslodavcu da, ako ima potrebu za novim zapošljavanjem putem javnog oglasa, to može učiniti samostalno ili posredstvom Zavoda za zapošljavanje, odnosno druge institucije koja se bavi posredovanjem u zapošljavanju.
2. Omogućena je izmjena ugovorenih uslova rada - Zakon propisuje u kojim slučajevima poslodavac i zaposleni mogu ponuditi izmjenu ugovorenih uslova rada (Aneks ugovora). Ponuda za izmjenu ugovorenih uslova rada dostavlja se u pisanom obliku i ona mora da sadrži razloge za ponudu, rok u kojem druga strana treba da se izjasni o ponudi za zaključivanje Aneksa ugovora, kao i pravne posljedice koje mogu da nastanu odbijanjem ponude. Ako se ponuđena strana ne izjasni u ostavljenom roku, smatraće se da je odbila ponudu. Ako ponudjena strana prihvati ponudu za zaključivanje Aneksa, on postaje sastavni dio ugovora o radu.

Osim toga, indeks je dodatno unaprijeđen ukidanjem obaveza plaćanja socijalnih doprinosa na otpremnine radnika.

3.3. Institucionalna podrška MSP

U Crnoj Gori se već duži period razvijaju i umrežavaju institucije podrške sektoru MSP, kako u dijelu finansijske, tako i u dijelu nefinansijske podrške. Usvajanjem Programa i Operativnog plana eliminisanja barijera za razvoj preduzetništva u Crnoj Gori, Vlada je uspostavila institucionalni okvir za realizaciju ovog projekta, opredjeljujući se za koncept prema kojem je strateško upravljanje projektom povjereno Savjetu za eliminisanje biznis barijera. Radom Savjeta predsjedavao je premijer Crne Gore, a u njegovom sastavu su, osim ministara iz sektora značajnih za razvoj MSP, učestvovala i tri predsjednika biznis asocijacija: Privredne komore, MBA i Unije poslodavaca. Tokom 2009. godine, Savjet je transformisan u Savjet za regulatornu reformu i unapređenje poslovnog ambijenta, a njegovim radom predsjedava predsjednik Vlade. Zadatak Savjeta je da:

- organizuje i sinhronizuje aktivnosti organa državne uprave i drugih nadležnih institucija u cilju regulatorne reforme i unapređenja poslovnog ambijenta, odnosno uklanjanja biznis barijera i nepotrebnih propisa i procedura koje sprovode državni organi, kako bi se ostvarile uštede u vremenu i novcu za građane i privredu i stvorili uslovi za efikasniji rad i racionalizaciju državne uprave;
- inicira Vladi usvajanje propisa koji se odnose na oblast eliminisanja biznis barijera i pojednostavljanje procedura za ostvarivanje određenih prava građana i predlaže organ državne uprave koji treba da pripremi određeni propis i rok za njegovu pripremu;
- analizira postojeće propise sa aspekta biznis barijera i potrebe pojednostavljanja tih propisa i procedura i inicira Vladi njihove izmjene ili prestanak važenja;
- predlaže Vladi Plan za unapređenje poslovnog ambijenta i regulatorne reforme;
- razmatra dinamiku, obezbjeđuje realizaciju i vrši izmjene i dopune programa i operativnih planova za unapređenje poslovnog ambijenta i regulatornu reformu;
- ostvaruje neophodne kontakte sa međunarodnim institucijama u cilju unapređenja regulatornog okvira za obavljanje biznisa u Crnoj Gori;
- ostvaruje bilateralnu saradnju sa institucijama drugih zemalja, koje su uspješni primjeri u oblasti regulacije poslovnog okruženja i eliminisanja biznis barijera;
- inicira bilateralnu saradnju sa drugim zemljama u cilju eliminisanja biznis barijera prilikom obavljanja poslova od zajedničkog interesa;
- obezbjeđuje javnost i transparentnost procesa unapređenja poslovnog ambijenta i regulatorne reforme.

Politiku razvoja MSP kreira Ministarstvo ekonomije, a implementira Direkcija za razvoj MSP kao centralna institucija ovog sektora.

Direkcija za razvoj MSP je ojačala svoju mrežu institucionalne podrške malom biznisu. Osnovana su dva nova lokalna biznis centra u Kolašinu i Plavu, što ukupno čini mrežu od 11 centara, i to šest regionalnih: u Podgorici, Bijelom Polju, Baru, Pljevljima, Nikšiću i Beranama i pet lokalnih u: Rožajama, Cetinju, Žabljaku, Plavu i Kolašinu.

Nova institucija u sistemu podrške MSP - **Investiciono-razvojni fond Crne Gore**, osnovan je usvajanjem Zakona o Investiciono-razvojnog fondu Crne Gore A.D. Cilj osnivanja institucije je

podsticanje i ubrzavanje privrednog razvoja Crne Gore. Djelatost IRF definisana je kroz odobravanje kredita i izdavanje garancija, obavljanje poslova vezanih za prodaju kapitala u portfelju Fonda, kao i vršenje ostalih poslova kojima se obezbjeđuje podrška privrednom razvoju.

Dugo vremena je **Euro info korespondentni centar**, kao medijator između EU i domaćih MSP, imao veoma važnu ulogu u sistemu nefinansijske podrške preduzećima. EICC je obezbjeđivao informacije o karakteristikama pojedinih evropskih zemalja - na primjer, u pitanjima pravnih propisa, u pitanjima karakteristika pojedinih tržišta, i sl., u traženju partnera i u iniciranju pojedinih projekta. Po odluci Evropske Komisije, EICC Crne Gore, kao i cijela Euro info mreža, je prestala sa radom 31.12.2007. godine. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća je formirala konzorcijum sa Privrednom Komorom Crne Gore, Mašinskim fakultetom i Business Start-up centrom iz Bara i dobila aplikaciju u okviru Okvirnog programa Konkurentnosti i inovacija (2007 - 2013)" čime je osnovan "**Evropski centar za informacije i inovacije Crna Gora**" (EICC). Centar je postao punopravan član Enterprise Europe mreže koja se sastoji od 572 partnerske organizacije u 45 zemalja i zvanično počeo sa radom u novembru 2008. godine. Ova mreža se može smatrati "One-stop shop"-om za EU biznise, i predstavlja partnera za pitanja u vezi EU legislative, pronalaženja poslovnih partnera, pribavljanja koristi od inovativnih mreža i sl. Mreža takođe, unapređuje odnose sa Evropskom komisijom, tako što kroz povratnu spregu ukazuje na poteškoće sa kojima se suočava sektor MSP i na efikasnost EU programa koji se implementiraju.

Pored podrške preko centralizovanih državnih institucija, sve češće se u podršku sektoru uključuju i lokalni akteri u vidu lokalnih samouprava - Bar i Podgorica, koji se pojavljuju u svojstvu partnera i osnivača biznis inkubatora. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća i Glavni grad Podgorica formirali su prvi biznis inkubator iz oblasti informacione tehnologije-D.o.o. "Inventivnost", sa šest stanara. Njima je pod povoljnim uslovima obezbijeđeno korišćenje poslovnog prostora (do pet godina), opreme, dodatna obuka, konsultantska podrška i treninzi iz oblasti informacionih tehnologija kako bi radili na razvoju poslovnih rješenja iz oblasti softverskog inženjerstva i e-biznisa. Realizacija projekta se sprovodi uz podršku Evropske komisije i holandske Vlade preko organizacije SPARK kroz program za podršku Balkanske regije. Inkubator već pokazuje određene rezultate svog poslovanja, kroz aktivnosti vezane za promociju (konferencija, okruglih stolova, nedjelja MSP, itd), edukaciju i proširenje mreže potencijalnih saradnika kroz ostvarenu poslovnu saradnju i razmjenu iskustava sa inkubatorima iz okruženja.

Biznis inkubator Bar su osnovali NVO Spark iz Holandije preko Biznis Start up centra (BSC Bar) i Opština Bar sa još devet partnera (južna regija). Ovaj Inkubator opšteg karaktera ima 34 stanara. Inkubator Bar i Biznis Start up centar konstantno sprovode takmičenje za najbolji biznis plan. Od 2007. godine kada je osnovan pa do sada, BSC Bar obučio 3.242 polaznika, 79 predavača i razvio više od 38 ciklusa edukacije uglavnom iz oblasti razvoja preduzetništva i biznisa. BSC Bar je uspio da podrži i osnivanje 52 preduzeća i kreiranje 177 novih radnih mjesta, dok je mikrokreditima podržano oko 30 novoosnovanih firmi. Zavod za zapošljavanje - vrši javnu službu u cilju zadovoljavanja potreba u oblasti zapošljavanja na teritoriji RCG.

Institucionalnu podršku malom biznisu obezbjeđuju i udruženja poslodavaca:

Privredna Komora Crne Gore je samostalna, poslovna, stručna i interesna organizacija preduzeća, banaka i drugih finansijskih organizacija, organizacija za osiguranje lica i imovine i preduzetnika koji obavljaju djelatnost na teritoriji Crne Gore. Privredna Komora Crne Gore je članica u ABC (Asocijacija balkanskih komora) i Asocijaciji privrednih komora Jadransko - jonske regije. U okviru Privredne komore postoje 11 udruženja među kojima je i Udruženje malih preduzeća i preduzetnika.

Montenegro Biznis Alijansa je poslovna asocijacija koja okuplja preduzetnike, domaće i strane investitore. Od svog osnivanja MBA radi na promociji razvoja privatnog sektora i ukazuje na probleme u postojećoj zakonskoj regulativi, sa namjerom da kroz ponuđene predloge doprinese otklanjanju postojećih barijera i unapređenju ukupnog ambijenta za biznis u Crnoj Gori.

Unija poslodavaca je reprezentativna poslodavačka organizacija koja je kao takva priznata od strane Vlade Crne Gore i Saveza Sindikata Crne Gore, tako i od strane nadležnih međunarodnih institucija, Međunarodne organizacije rada i Međunarodne organizacije poslodavaca, čije članstvo 90% sačinjavaju mala i srednja preduzeća i čija je misija usmjerena na njihov razvoj i zaštitu njihovih interesa.

Osim navedenih, postoji i niz strukovnih i udruženja privrednika, među kojima se aktivnu ulogu igraju Inženjerska komora, Zanatsko-preduzetnička komora i sl. Udruženja koja zastupaju interese privrednika se sve češće formiraju i na lokalnom nivou, kao što su Ulcinjska biznis alijansa, Udruženje privrednika Bara i sl.

U Crnoj Gori još uvijek ne postoje tehnološki centri i naučno-istraživački parkovi, niti je i pored nekoliko pokušaja, došlo do formiranja klastera.

Međunarodnu podršku u smislu realizacije projekata koji doprinose jačanju i razvoju MSP, pružaju GTZ, Delegacija Evrpske komisije u Crnoj Gori, SPARK, UNDP, JICA i dr.

Njemačka organizacija za tehničku pomoć i saradnju – GTZ u okviru projekta Podrška ekonomskom razvoju i zaposlenosti 2005-2010.g. obezbjeđuje tehničku podršku u realizaciji mjera i aktivnosti na planu podsticanja konkurentnosti i izvoza, preduzetničkoj edukaciji, biznis centrima i biznis inkubatorima, itd.

Delegacija Evropske komisije u Crnoj Gori obezbjeđuje podršku u okviru TAM/BAS programa, programa IPA 2008 – BESRE projekat (Tehnička podrška za unapređenje poslovnog ambijenta za razvoj malih i ruralnih preduzeća).

3.4. Finansijska podrška MSP

Ograničen pristup raspoloživim izvorima finansija glavna su prepreka malim i srednjim preduzećima koja žele da investiraju i rastu, pogotovo onima koja su tek osnovana ili u početnim fazama poslovanja, i kojima su potrebne pozajmice u roku dužem od jedne godine.

Tokom proteklog perioda, finansijsku podršku sektoru MSP kroz kredite i grantove obezbjeđivali su državne institucije, poslovne banke i mikrokreditne institucije.

Državne institucije

Kada su u pitanju državne institucije, ključnu ulogu u realizaciji kreditne podrške preduzećima imali su Direkcija za razvoj MSP, Fond za razvoj Crne Gore (tokom 2010. godine transformiran u Investiciono-razvojni fond) i Zavod za zapošljavanje.

U periodu januar 2009 – oktobar 2010. godine od strane ovih institucija odobreno je 1.047 kredita u ukupnom iznosu od 15,743,689.00 €. Ova kreditna podrška dovela je do otvaranja 1.607 novih radnih mjesta.

Tabela 4: Kreditna podrška MSP od strane državnih institucija

Institucija	2009			2010		
	kreditni	Iznos u €	Br.novih radnih mjesta	kreditni	Iznos u €	Br.novih radnih mjesta
Direkcija za razvoj MSP	21	1,494,600.00	158	/	/	/
Fond za razvoj Crne Gore	35	4,242,979.00	163	39	3,494,110.00	/
Zavod za zapošljavanje	655	4,544,000.00	910	297	1,968,000.00	394
UKUPNO	711	10,281,579.00	1213	336	5,462,110.00	394

Kreditni od strane državnih institucija odobravani su pod povoljnijim uslovima nego bančni kreditni na način sto su imali duži rok otplate (5-8 godina), grejs period (12-24 mjeseca) i niže kamatne stope (3-6%).

Osim kreditni, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća realizovala je projekat Grant šema za refundaciju troškova za pokriće 50% iznosa troškova sa ciljem podrške u tržišnom nastupu, pokriću troškova marketing aktivnosti i poboljšanju šansi preduzeća za uspješnije vođenje poslovanja (uvođenjem informacionih tehnologija, itd.). Osim toga, u okviru Agrobudžeta za 2009. godinu Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede je obezbijedilo grantove za podršku investicijama u preradu animalnih proizvoda, podršku investicijama za čuvanje, pakovanje i preradu biljnih proizvoda i unapređivanje kvaliteta proizvoda u ukupnom iznosu od 1.581.000,00 €.

Poslovne banke i mikrokreditne institucije

Preuzeti pretjerani rizici bankarskih poslova, u periodu ekonomskog buma, bez odgovarajuće potpore u rezervacijama i kapitalu, opteretili su bankarski sektor u 2009. godini. Loši, u međuvremenu, obezvrijeđeni, i teško naplativi kolaterali, kreditni koji dospijevaju, a kasne s naplatom i neadekvatna ročna usklađenost obaveza i potraživanja povećali su oprez banaka. Banke su svele kreditnu aktivnost na minimum. Opres je posebno bio izražen prema preduzećima, jer je tokom godine postalo sve očiglednije da se kriza prenijela na realni sektor izazivajući velike probleme u likvidnosti privrede. Sve je manje bilo dobrih projekata i bonitetnih klijenata koje su banke bile spremne da finansiraju, pa su neke kreditne linije za razvoj malih i srednjih preduzeća, dobijene uz garanciju države, ostale neiskorišćene.

Od strane poslovnih banaka u periodu januar 2009 - jul 2010.godine, privrednim društvima su odobrena kreditna sredstva u iznosu od 2,649 mld €, dok su mikrofinansijske institucije u kreditiranju privrede učestvovala sa 115,387 miliona €.

Tabela 5: Kreditna podrška MSP od strane banka i mikrokreditnih institucija

	POSLOVNE BANKE	MIKROKREDITNE INSTITUCIJE
	Ukupan iznos odobrenih sredstava u 000 €	Ukupan iznos odobrenih sredstava u 000 €
2009	1,365,330.00	65,835.00
2010	1,284,257.00	49,552.00
UKUPNO	2,649,587.00	115,387.00

3.5. Nefinansijska podrška MSP

Osnovni zadatak nefinansijskih institucija i instrumenata za podršku MSP je obezbeđivanje odgovarajućih nefinansijskih usluga (konsalting, edukacija, informisanje i dr.) za njihovo nesmetano funkcionisanje i rast, pod odgovarajućim uslovima.

Preduzetničko učenje u neformalnom obrazovanju nije dovoljno razvijeno u Crnoj Gori i ograničeno je uglavnom na lica sa evidencije Zavoda za zapošljavanje. Osim Zavoda, koji po obimu sredstava namijenjenim u ove svrhe daleko prednjači u Crnoj Gori, doprinos razvoju preduzetničkog učenja u neformalnom obrazovanju daju i sledeći partneri:

- Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća
- Privredna komora
- BSC Bar
- Nevladine organizacije (Unija poslodavaca, Montenegro biznis alijansa, Centar za razvoj nevladinih organizacija)
- Strani donatori (GTZ, EAR, JICA, SPARK)

Zavod za zapošljavanje, između ostalih, sprovodi dva projekta od značaja za razvoj preduzetništva i samozapošljavanja lica sa evidencije nezaposlenih: Stručno usavršavanje i obuka nezaposlenih lica i Program za kontinuirano stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva. Cilj ovih aktivnosti je smanjenje strukturne neusklađenosti između ponude i tražnje na tržištu rada i povećanje zapošljivosti nezaposlenih lica. Obuke se izvode po programima baziranim na standardima zanimanja, a realizuju ih poslodavci koji su zainteresovani da na ovaj način obezbijede kvalitetan i obučen kadar, institucije koje se bave obrazovanjem odraslih, srednje stručne škole i centri za obuku.

U cilju promocije stalnog obrazovanja i obuke gore navedene organizacije organizuju niz seminara i radionica iz područja finansija, menadžmenta, marketinga, poslovnih komunikacija, prodaje, upravljanje projektima, upravljanja ljudskim resursima i dr., a sve radi povećanja produktivnosti, amortizacije promjena, povećanje prilagodljivosti ljudi na promjene i postizanje uključenosti što većeg broja ljudi u ekonomski i društveni život.

Takođe, postoji i znatan broj privatnih organizatora obrazovanja koji, prema mišljenju polaznika, obezbjeđuju kvalitetnu obuku u oblastima kao što su turizam, ugostiteljstvo, strani jezici, šivenje, pomorstvo, itd.

Direkcija za razvoj MSP je posvećena edukaciji izvoznika. Organizovani su ciklusi edukacije/seminara za izvozna preduzeća na temu strateškog planiranja, izvoznog marketinga, odnosa sa kupcima – clienting, priprema izvoznog plana. Seminare je pohađalo oko 40 preduzeća. Mreža od 11 regionalnih/lokalnih biznis centara u okviru Direkcije za razvoj MSP pruža savjetodavne i konsalting usluge malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima od kojih su najznačajnije informacije vezane za osnivanje preduzeća, pomoć u pristupu finansijama, pomoć u izradi biznis planova, pružanje besplatnih informacija o projektima i programima u preduzetništvu, kao i različite vrste obuka kroz seminare, kurseve za preduzetnike, koordinacija preduzetničkih aktivnosti u lokalnoj sredini, itd.

BSC Bar je od svog otvaranja do sada organizovao pet ciklusa treninga poslovnih vještina. Tokom prethodnih pet ciklusa, kurseve BSC Bar pohađalo je 1.257 osoba u opštinama Bar, Podgorica i Ulcinj. Na ovim treninzima polaznici stiču znanja iz oblasti biznisa, računarskih tehnologija, odnosa sa javnošću, sistema kvaliteta, evropskih integracija, marketinga, itd. Treninzi poslovnih vještina su praktično orjentisane radionice posebno razvijene za ciljne grupe u koje spadaju mladi ljudi do 35 godina; studenti koji su nedavno diplomirali; aktivni i budući preduzetnici iz Crne Gore. Treninzi pomažu učesnicima da unaprijede znanje i poslovne vještine i da koriste postojeće preduzetničke instrumente na što efektivniji i efikasniji način. Kursevi za usavršavanje biznis vještina su namijenjeni istim ciljnim grupama kao u prethodnom slučaju. Ovi seminari služe u svrhu poboljšavanja znanja učesnika vezanog za biznis vještine, kao i korišćenja aktuelnih preduzetničkih tehnika radi efektivnijeg i uspješnijeg poslovanja.

4. PREGLED BARIJERA ZA RAZVOJ MSP

Uvodne napomene

Mala i srednja preduzeća i preduzetnici obavljaju svoje aktivnosti u okruženju koje ima određene karakteristike. Da bi ovi poslovni subjekti normalno poslovali, poslovno okruženje mora biti takvog karaktera da omogućava dovoljnu visinu prihoda, kako bi se pokrili troškovi i rizici poslovanja, te ostvarila dobit. Sa teorijskog aspekta postoje različite definicije poslovnog okruženja i različiti načini za ocjenu kvaliteta poslovnog okruženja. Ipak, sa stanovišta privatnog sektora stvar je mnogo jednostavnija: okruženje u kojem posluju može biti ili povoljno ili nepovoljno.

4.1. Barijere u oblasti regulative

U ovom dijelu istraživanja sistematizovane su administrativne i zakonske prepreke sa kojima se suočavaju MSP u svom poslovanju, od osnivanja, preko obavljanja svakodnevnih poslovnih operacija do zatvaranja preduzeća. Ove prepreke su strukturane u 7 djelova:

- Osnivanje preduzeća,
- Dobijanje građevinskih dozvola,
- Registrovanje nepokretnosti,
- Zapošljavanje radnika,
- Plaćanje poreza,
- Prekogranična trgovina i sertifikacija proizvoda,
- Izvršenje ugovora i naplata potraživanja.

Anketirani nijesu rangirali prepreke po težini, ali se na osnovu datih odgovora može zaključiti da su glavne barijere u njihovom poslovanju visina poreza i doprinosa na zarade i rigidni propisu koji se odnose na zapošljavanje, odnosno otpuštanje radnika.

Kada su u pitanju osnivanje preduzeća evidentno je da anketirani nijesu upoznati sa detaljima postupka i da su u najvećem broju slučajeva ovaj postupak prepustili advokatima i specijalizovanim agencijama, te vrijeme i trošak procjenjuju kroz njihov rad.

Registracija nepokretnosti se ne smatra preprekom u slučajevima kada su jasno definisana vlasnička prava na nekretnini koja je predmet prometa.

Pitanja koja se tiču međunarodne trgovine, sprovođenja ugovora i izdavanja građevinskih dozvola, odnosila su se na mali broj preduzeća. Stoga je, u najvećem broju slučajeva, uzorak o zastupljenosti za izvlačenje značajnijih zaključaka bio na granici ili čak i ispod granice.

Osnivanje preduzeća:

Prema podacima Svjetske banke, osnivanje preduzeća obuhvata 7 procedura koje ukupno traju 10 radnih dana:

1. Ovjera ugovora/odluke o osnivanju kod Osnovnog suda

2. Registracija kod Privrednog suda i dobijanje statističkog broja
3. Izrada pečata,
4. Otvaranje bankovnog računa,
5. Prijava trgovine²
6. Poreska registracija,
7. PDV registracija.

Ipak, istraživanje sprovedeno u Baru, Budvi i Ulcinju je pokazalo da je za MSP ovaj postupak komplikovaniji, dugotrajniji i skuplji.

Možemo reći da postoje 2 razloga za ovakvu situaciju:

- 1) Najveći broj ankteriranih preduzeća je registrovan u ranijem periodu kada postupak registracije nije bio u dovoljnoj mjeri pojednostavljen i
- 2) Početnicima u biznisu nedostaju prave informacije o svim koracima koje moraju preći da bi osnovali preduzeće i svim potrebnim dokumentima za osnivanje. Iz tog razloga, gotovo 90% ispitanih koristi usluge advokata i drugih profesionalnih agencija što povećava početne troškove za osnivanje preduzeća sa cca 90 € na 198 € u Ulcinju, 730 € u Baru i 1.225 € u Budvi, koliko iznose troškovi profesionalnih usluga.

Tabela 5 : Rokovi (u danima) i troškovi (u €) osnivanja preduzeća

	Prikupljanje dokumentacije		Registracija u CRPS		Poreska registracija		PDV registracija		Dozvola za rad	
	rok	trošak	rok	trošak	rok	trošak	rok	Trošak	rok	trošak
BAR	10	500	3	100	1	50	1	50	1	10
BUDVA	20	400	15	400	7	10	1	15	1	400
ULCINJ	7	100	1	15	3	18	1	15	3	20

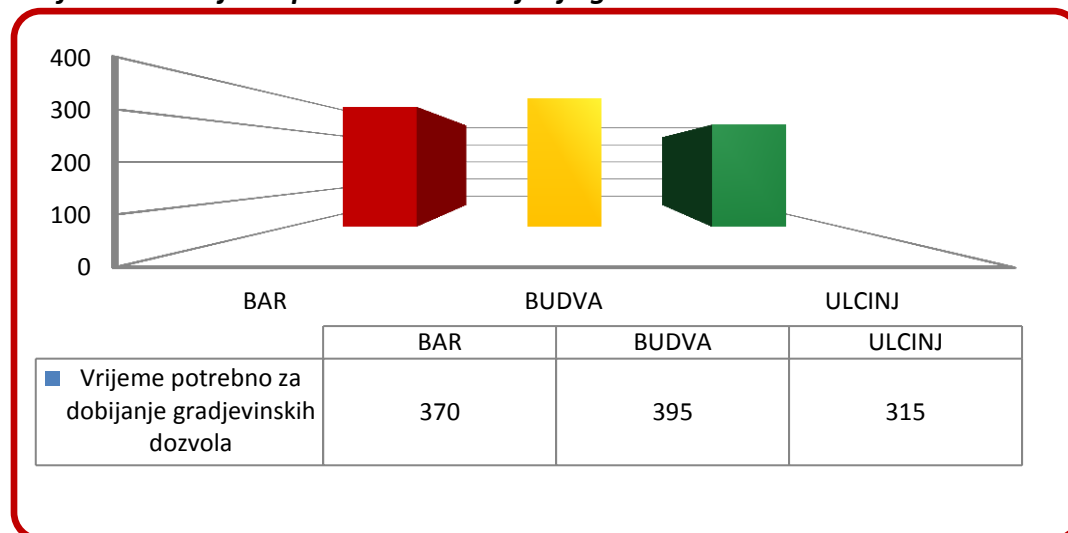
Dobijanje građevinskih dozvola³:

Shodno Izvještaju o Lakoći poslovanja, dobijanja građevinskih dozvola uključuje 19 posebnih procedura koje ukupno traju 290 kalendarskih dana i koštaju 1215.0% BDP po glavi stanovnika. Stopa davanja odgovora na ovo pitanje je bila manja nego na pitanja koja se odnose na druge administrativne procedure iz razloga što je veoma mali broj firmi imao direktnog kontakta sa ovim postupkom. Takođe, preduzeća iz Budve i Ulcinja nijesu bila spremna da daju odgovore koji se tiču svih troškova dobijanja građevinskih dozvola.

² Studija slučaja koju razmatra Svjetska banka podrazumijeva da se preduzeće koje se osniva bavi trgovinom

³ Ovaj postupak je regulisan i državnim i lokalnim propisima

Grafikon 17: Vrijeme potrebno za dobijanje građevinskih dozvola

Anketa pokazuje da kompletna procedura dobijanja građevinske i ostalih pratećih dozvola do upotrebe objekta (saglasnosti na projektnu dokumentaciju, tehnički prijem objekta i sl.) u prosjeku traje godinu dana.

U samom postupku anketirana preduzeća kao osnovnu barijeru ocjenjuju postupak prikupljanja potrebne dokumentacije za dobijanje građevinske dozvole. Set dokumenata koje je potrebno pribaviti za dobijanje dozvole nije precizno definisan jednim zakonskim aktom, već je utvrđen sa više posebnih propisa sa kojima građani i preduzeća najčešće nisu upoznati. To je i razlog što spisak potrebnih dokumenata često sadrži odrednicu „ostala dokumenta“, što znatno otežava snalaženje malih investitora u ovom postupku. Ovo se posebno odnosi na čitav set uslova i saglasnosti koje je prije početka građenja potrebno dobiti od raznih državnih i lokalnih organa vlasti, javnih preduzeća i privatnih kompanija (Osim Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata, ova oblast je uređena Zakonom o morskome dobru, Zakonom o vodama, Zakonom o poljoprivrednom zemljištu, Zakonom o geološkim istraživanjima, Zakonom o nacionalnim parkovima, Zakonom o putevima, Zakonom o odbrani, setom zakona o zaštiti životne sredine i mnogim drugim zakonima i podzakonskim aktima donijetim na osnovu tih zakona).

Proces izdavanja dozvola se ocjenjuje kao veoma dug i komplikovan, jer zahtijeva prikupljanje brojne dokumentacije i to u nekoliko različitih institucija, državnih i lokalnih, čija koordinacija je veoma slaba. Pored toga, po viđenju privatnog sektora, troškovi pribavljanja dokumentacije su značajno viši od realnih. Poseban problem predstavlja činjenica da se nijesu stekli uslovi za dosljednu implementaciju Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata. Ovim zakonom se, naime, uvodi nova generacija planskih dokumenata koja, za svaku urbanističku parcelu, treba da sadrže tačne podatke o mjestu i načinu priključenja na sljedeće mreže: elektro-energetsku, vodovodnu, kanalizacionu (fekalnu i atmosfersku), telekomunikacionu, radiodifuznu i saobraćajnu. Na taj način se izbjegava traženje dodatnih uslova priključenja na ove mreže od strane javnih i privatnih preduzeća i zaobilazi dobijanje saglasnosti na iste, jer kontrolu o ispunjenosti projektnih uslova, vršiti reviziona komisija koja

zajedno sa projektantom, snosi i odgovornost za eventualne propuste u obavljanju kontrole. Ipak, zbog kratkih rokova (jedna godina od dana usvajanja zakona-istekao u septembru 2009. godine), zbog nepostojanja adekvatnih baza podataka, te zbog nedostatka finansijskih sredstava, izrada ovih planova još uvijek nije realizovana.

Na osnovu dobijenih odgovora nije moguće izvući zaključke o troškovima postupka, ali su kao najznačajnija stavka u ovom smislu navedeni troškovi komunalnog opremanja zemljišta od strane anketiranih preduzeća u Budvi koji iznose do 30.000 €. Inače, ovi troškovi variraju od opštine do opštine, a u samoj opštini zavise od zone u kojoj se objekat gradi i od postojeće komunalne opremljenosti te zone.

Registrowanje nepokretnosti⁴:

Nalazi Svjetske banke ukazuju da je za registraciju imovine u Crnoj Gori potrebno je sprovesti 7 procedura koje ukupno traju traje 71 dan i koštaju 3,3% vrijednosti nepokretnosti koja se registruje.

Tabela 6: Rokovi i troškovi registrovanja nepokretnosti

	ROK (u danima)	TROŠAK (u €)
BAR	10	500
BUDVA	14	480
ULCINJ	17	158

Anketa je pokazala da se postupak upisa prava svojine na nepokretnostima ne smatra značajnom barijerom i da se cijeli postupak sprovodi u relativno kratkom roku: 10 dana u Baru, 14 dana u Budvi i 17 dana u Ulcinju - gotovo svaka procedura se završava tokom jednog radnog dana. Postupak je dodatno olakšan postavljanjem tipskih ugovora o kupoprodaji nepokretnosti i ugovora o poklonu na sajt Uprave za nekretnine (www.nekretnine.co.me) koji se mogu koristiti kao ogledni primjeri u sastavljanju ugovora u pravnim poslovima kada je u pitanju promet nepokretnosti. Na sajtu je postavljen i pregled najčešćih grešaka koje korisnici usluga Uprave za nekretnine i njenih područnih jedinica prave prilikom podnošenja zahtjeva, što je takođe olakšalo ovaj postupak.

Kada su u pitanju troškovi ovog postupka, isti su od jula 2010. godine smanjeni kroz smanjenje iznosa sudskih taksi za ovjeru ugovora, te se kao najveća barijera javljaju troškovi eventualnog upisa hipoteke i troškovi procjene vrijednosti imovine koji u prosjeku iznose 330 €. Budući da procjenu ne vrše organi uprave, već ovlašćena lica čija cijena zavisi od uslova na tržištu, ne postoji mogućnost da se akcijom upravnih organa ovi troškovi smanje.

Prema anketiranim, ono što predstavlja najveću barijeru u ovom postupku jeste nedostatak tačne, ispravne i ažurirane evidencije u katastru i registru prava na imovinu što otežava jasno određivanje titulara na imovinu u slučajevima kada postoji sumnja. Nedostatak djelotvornog sistema evidentiranja vlasništva i prava na zemljište su još dodatno otežana pitanjima koja imaju uticaja na vlasništvo i restituciju za osporavana prava na zemljište. Dalje, postojanje

⁴ Ovaj postupak je kompletno regulisan na državnim nivou

nesklada između informacija koje sadrže ovaj registar dodatno otežavaju prava vlasništva. Dijelom, propusti u javnoj evidenciji nastali su kao rezultat činjenice da stranke nisu ovjerile i evidentirale veliki broj prenosa vlasništva nad zemljom. U pojedinim slučajevima, transakcije izvršene nad zemljištem nijesu službeno evidentirane zbog toga što strane u pravnom poslu nisu bile upoznate sa zakonskim uslovima, ali mnogo češće su ovi zakonski uslovi ignorisani da bi se izbjeglo plaćanje poreza. Kao rezultat toga, u slučajevima kada dođe do osporavanja vlasništva ili prava na korišćenje zemljišta, jedini izlaz je obraćanje sudu, i dugačak i skup postupak.

Zapošljavanje radnika⁵:

Pitanja tržišta rada, kvalifikacije radne snage i dostupnih programa dokvalifikacija zaposlenih spadaju među najvažnija pitanja i probleme MSP. U ovom dijelu, preduzećima je postavljeno 5 pitanja iz odnosne oblasti, a u tabeli su dat pregled prikupljenih odgovora.

Tabela 7: Barijere u postupku zapošljavanja radnika

	BAR		BUDVA		ULCINJ	
	DA	NE	DA	NE	DA	NE
Da li potrebne radnike možete naći na tržištu rada?	25	75	42,3	57,7	8	92
Da li imate potrebe za dokvalifikacijom- prekvalifikacijom radnika?	64,9	35,1	2,1	97,9	21,2	78,8
Da li su vam dostupne ustanove za dokvalifikaciju – prekvalifikaciju radnika?	77	33	4	96	92,5	7,5
Da li subvencioniranje zapošljavanja mladih treba uvesti kao stalnu mjeru podsticaja zapošljavanja?	100	0	72,1	27,9	100	0
Da li su komplikovane procedure zapošljavanja- otpuštanja radnika?	67,3	32,7	6	94	89,7	10,3

Rezultati pokazuju da, i pored očiglednih novina i pozitivnih rješenja u normiranju tržišta rada zakonskim rješenjima iz 2008. godine, anketirana preduzeća smatraju da su propisi koji se tiču zaposlenosti toliko rigidni da njihova primjena proizvodi kontra efekte i sprečavaju ljude da se zaposle, a ne štite ih od nezaposlenosti, to jest otkaza radnog odnosa. Jednoglasno je mišljenje da su propisi kojima se reguliše zaposlenost u potpunosti odvojeni od tržišne realnosti putem koje se stvaraju radna mjesta.

⁵ Regulisano na državnom nivou

Opšte je mišljenje da će naknadna regulacija, odnosno usvajanje Opšteg kolektivnog ugovora i najavljene izmjene Zakona o radu još će više pogoršati pozicije poslodavaca na tržištu rada.

Procedure zapošljavanja i otpuštanja radnika 67,3% poslodavaca u Baru smatra komplikovanima. U Ulcinju je taj procenat još i veći (89,7%). U Budvi je situacija značajno drugačija jer ove procedure komplikovanim smatra samo 6% poslodavaca. Razlog ovakve razlike jeste činjenica da je budvanska privreda zasnovana na turizmu koji ima sezonski karakter, te da se radnici zapošljavaju na određeno vrijeme i radni odnos im prestaje po isteku ugovora. Sa druge strane, Bar i Ulcinj kao gradovi koji su usmjereni i na druge privredne aktivnosti imaju mnogo više problema i u zapošljavanju adekvatnih kadrova i još više u postupku njihovog eventualnog otpuštanja. Da je turizam strateška privredna grana u Budvi vidljivo je i iz činjenice da samo 2,1% anketiranih ima potrebu za dokvalifikacijom-prekvalifikacijom radnika, budući da se radi o sezonskoj radnoj snazi koja potpuno školovana nalazi sezonski angažman u Budvi.

Anketirani naglašavaju potrebu za kadrovima sa većim nivoom znanja i posebno vještina da bi se na taj način podigli standardi lokalne produktivnosti i regionalne konkurentnosti. Ukazano je da im nemogućnost obrazovnog sistema da proizvede dovoljan broj diplomaca sa potrebnim vještinama i širim kvalifikacijama za današnje tržišno poslovanje nameće visoke troškove. Naime, MSP moraju ili pružiti dodatni trening svojim zaposlenima ili ograničiti njihove aktivnosti na branše koje zahtijevaju usko specijalizovane i kvalifikovane kadrove. Čak 92% anketiranih u Ulcinju, 75% anketiranih u Baru ne mogu da nađu potrebne kadrove na tržištu rada i imaju potrebu za prekvalifikacijom/dokvalifikacijom radnika. U Baru i Ulcinju preduzeća imaju pozitivna iskustva u smislu dostupnosti ustanova za prekvalifikaciju, dok je u Budvi situacija značajno drugačija i 96% anketiranih je izjasnilo da im ove ustanove nijesu dostupne.

Nedvosmisleno je slaganje svih anketiranim preduzeća da je potrebno uvesti subvencioniranje zapošljavanja mladih kao stalnu mjeru aktivne politike zapošljavanja.

Plaćanje poreza⁶:

Iz perspektive MSP, porezi su troškovi. Čak i ako su troškovi opravdani i maksimalno se koriste za stvaranje stimulativnog poslovnog okruženja, oni su još uvijek troškovi. U tom smislu, iako je poreski sistem u Crnoj Gori smatra veoma konkurentnim, opšte je mišljenje da postoji prostor za dodatna poboljšanja.

Tabela 8: Barijere u oblasti oporezivanja

	BAR		BUDVA		ULCINJ	
	DA	NE	DA	NE	DA	NE
Da li su visoke obaveze na neto platu?	89,7	10,3	97,8	2,2	46,4	53,6

⁶ Regulisano na državnom nivou

Da li vas visina obaveza na neto platu limitira u povećanju broja zaposlenih?	84	26	81,7	18,3	48,7	51,3
Da li je sistem naplate poreza na dobit komplikovan?	17,7	82,3	63,1	36,9	53,6	56,4
Da li ste zadovoljni povraćajem PDV?	55,7	54,3	82,2	17,8	21,8	78,2

Svi porezi utiču na razvoj poslovanja i konkurentnosti. Ipak, poslodavci kao problem posebno apostrofiraju poreze i doprinose na zaradu: 85,3% svih anketiranih smatra da su obaveze na neto zaradu barijera u biznisu a za 87,5% to je presudan faktor koji utiče na smanjeno angažovanje radne snage. Sve ovo uslovljava otvorenu i široko rasprostranjenu praksa izbjegavanja plaćanja poreza i doprinosa, na način da poslodavci prijavljuju niže iznose plata da bi na taj način smanjili uplate za socijalne doprinose. Problem je dodatno pojačan zakonskim izmjenama po pitanju poreza na dohodak fizikih lica- ukinute se ranije olakšice po osnovu ličnog odbitka koji je na godišnjem nivou iznosio 840€ (mjesečno 70€), pa se sada kompletna zarada oporezuje. Osim toga, uvedeno je oporezivanje drugih naknada po osnovu ličnih primanja, kao sto su topli obrok, regres i prevoz, koji su do nedavno ili izuzeti od oporezivanja.

Po pitanju doprinosa za obavezno socijalno osiguranje, zakonom je bilo projektovano njihovo fazno smanjene na osnovu čega je ova stopa u 2010. godini trebalo da iznosi 30%. Medjutim, naknadnim izmjenama propisa umjesto smanjenja došlo je do kumulativnog povećanja stope koja sada iznosi 33,8%. Sa druge strane, po pitanju sistema naplate poreza, 45% svih anketiranih ga smatra komplikovanim, dok je po pitanju povraćaja PDV došlo do poboljšanja situacije, te je stopa nezadovoljstva svedena na 27%.

Poslodavci su na visinu lokalnih komunalnih taksi i naknada ukazali kao na veliku u barijeru u svom poslovanju. Zakon je utvrdio osnove za naplatu ovih taksi, ali je određivanje njihovog iznosa u potpunosti prepustio opštinama, što opštine koriste da njihovim konstatnim povećanjem „peglažu“ minuse u budžetu. Posmatrano uporedno po opštinama postoji tendencija, mada ne sistematska, da se za određene djelatnosti utvrđuje viši iznos taksene obaveze (ugostiteljski objekti, trgovine), a na osnovu paušalne ocjene kolika je finansijska moć vlasnika ovih objekata. Kad je riječ o visini taksene obaveze po zonama, sve opštine sistematski utvrđuju rastuću taksenu obavezu od periferijskih ka centralnim zonama. U isto vrijeme, preduzetnici ističu da usluge koje opštine nude na ime naplate ovih taksi, ne zadovoljavaju ni minimum osnovnih standarda.

Osim toga, članski doprinos turističkim organizacijama predstavlja značajnu biznis barijeru jer bespotrebno opterećuje turistički biznis. Osim što predstavljaju nepotreban namet, ukazano je na potpuno paušalnu ocjenu nivoa povezanosti određene djelatnosti i ostvarenog prihoda sa turizmom, te se npr. smatra da jedan fotograf ima više koristi od turizma od jednog trgovca i shodno tome plaća veći iznos na ime članskog doprinosa.

Prekogranična trgovina⁷:

Stopa davanja odgovora u dijelu upitnika koji se odnosio na prekograničnu trgovinu roba i usluga bila je niža od ostalih odgovora iz razloga što se ove djelatnosti odnose samo na ograničen broj preduzeća obuhvaćenih anketom. Prema dobijenim rezultatima, svaka pojedinačna procedura se završava u kratkim rokovima 1-3 dana, što pokazuje da su preduzeća koja se bave ovom djelatnošću u potpunosti upoznata sa postupkom i relevantnim propisima. Samo nekoliko preduzeća je dalo odgovor na pitanje troškova ovog postupka.

Najveće troškove u ovom postupku predstavljaju troškovi koji nastaju usljed nepriznavanja certifikata, koji prate robu u prometu (sanitarni, fitosanitarni, veterinarski i certifikati za industrijske proizvode koji podliježu primjeni nacionalnih propisa). Problem nepriznavanja certifikata dovodi to toga da preduzeća, iako posjeduju certifikat dobijen u Crnoj Gori, moraju da plaćaju certifikat u nekoj od ovlaštenih laboratorija na tržištu zemlje u koju izvoze, što dodatno poskupljuje proizvod i time direktno utiče na konkurentnost proizvoda.

Kada su u pitanju sertifikati, anketa je pokazala da, na bazi od 75% ispitanika, 49,3% ima obavezu sertifikacije svojih proizvoda, od čega 77% potrebnu sertifikaciju može izvršiti u Crnoj Gori.

Sprovođenje ugovora⁸

Preduzećima su bila postavljena 3 pitanja koja se odnose na trajanje i troškove sudskog postupka realizacije poslovnih ugovora. Stopa davanja odgovora je minorna, preduzeća iz Budve nijesu dala nijedan odgovor na ovo pitanje, a nijedno preduzeće nije dalo odgovor koji se odnosi na troškove postupka. Ono što je zajedničko za date odgovore jeste da sudovi sporo donose odluke, taj proces traje u prosjeku 18 mjeseci, a i kada donesu konačnu presudu, to ne znači da ce ona biti izvršena, barem ne u razumnom vremenskom okviru i uz razumne troškove.

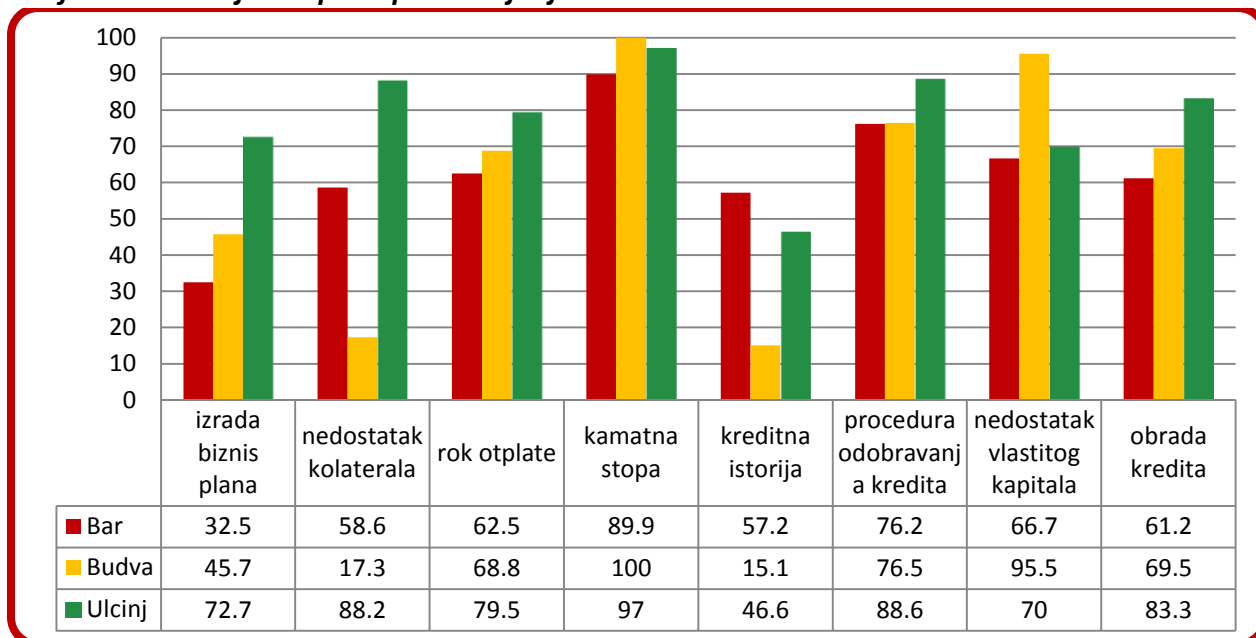
4.2. Finansijske barijere

Da bi se uspješno takmičili u današnjem svijetu, MSP moraju imati na raspolaganju dovoljno aktive, odnosno imovine da bi mogli finansirati preduzimanje novih investicija kao i ostvariti dovoljno dohotka da bi mogli pokriti svoje stalno ponavljajuće obaveze. Zato su finansijske barijere razmatrane sa aspekta dobijanja kredita, tj. pristupa MSP tekućim finansijskim izvorima putem banaka, finansijskih kompanija, kao i mikro kreditnih institucija. Prikaz ovih rezultata dat je na sljedećem dijagramu:

⁷ Regulisano na državnom nivou

⁸ Regulisano na državnom nivou

Grafikon 18: Barijere u postupku dobijanja kredita

Kada je u pitanju kreditiranje MSP, anketirani ukazuju da je dominantan konzervativan pristup kreditiranju MSP-a. Za banke MSP su i dalje visokorizična kategorija (posebno kad su u pitanju preduzetnici i start up preduzeća) i njihovo kreditiranje je neatraktivno kako zbog objektivnih, tako i zbog subjektivnih faktora. To podrazumijeva visoke transakcione troškove za relativno male iznose kredita, nemogućnost obezbjeđenja zahtijevanog kolaterala, nepostojanje adekvatnih finansijskih izvještaja - bilansi MSP hronično pate od manjka kapitala itd. MSP sektor nije homogen, tako da atraktivnost preduzeća za banku i odobravanje kredita, zavisi od veličine preduzeća, razvijenosti, djelatnosti, itd. Kreditna sredstva su namijenjena obično klijentima sa kreditnom istorijom, a zanemarljiv broj se odnosi na start-up preduzeća. Kriterijumi koji se odnose na obezbjeđenje povraćaja sredstava su prilično rigorozni, što dodatno umanjuje mogućnost MSP za nesmetan pristup finansijskim sredstvima.

U pogledu izrade biznis plana, kao potencijalne barijere, u opštini Budva, 45,2% ispitanika smatra da izrada investicionog elaborata predstavlja barijeru prilikom podizanja kredita, dok je 44,8% ispitanika dalo odričan odgovor. U Ulcinju, 72,7 % ispitanika smatra da je izrada biznis plana barijera, dok u Baru 32,5% ispitanika ima identičan stav. Pri tome, treba imati u vidu da je u Budvi baza 54,9% ispitanika, u Ulcinju 39,2%, a u Baru 43,9% ispitanika. Većina ispitanika je, takođe, ukazala da većina banaka više odobravaju kredite na osnovu žiranata i kolaterala velike vrijednosti, nego na osnovu analize poslovnih planova dužnika, predviđanja gotovinskog toka i ostalih poslovnih pokazatelja dužnikove sposobnosti da otplati kredit.

U pogledu nedostatka kolaterala, u Baru 58,6% ispitanika (preduzetnika) smatra da je nedostatak kolaterala finansijska barijera za dobijanje kredita, dok u Ulcinju 88,2% ispitanika ima identičan stav. U Budvi je situacija drugačija i taj procenat iznosi samo 17,3%, što je rezultat izuzetno visoke vrijednosti nekretnina u toj opštini.

Kad je u pitanju kratak rok otplate, u Budvi 68,8% ispitanika smatra da je prilikom odobravanja kredita problem kratak rok otplate, u Ulcinju taj procenat je 79,5%, dok je u Baru 62,5%.

U pogledu visine kamatne stope, kao potencijalne finansijske barijere prilikom odobravanja kredita, sprovedeno istraživanje odslikava sljedeću situaciju: u Budvi 100% ispitanika smatra da je kamatna stopa visoka i samim tim predstavlja prepreku potencijanim preduzetnicima da dobiju kredit, u Ulcinju 97% ispitanika smatra da je kamatna stopa visoka, dok u Baru taj procenat iznosi 89,9%.

Jedna od finansijskih barijera je i nedostatak kreditne istorije, što potvrđuje istraživanje sprovedeno u Baru i Ulcinju, gdje najveći broj ispitanika ima mišljenje da je nedostatak kreditne istorije finansijska barijera za dobijanje kredita. U Budvi, ipak samo 16,6% ispitanika dijeli takvo mišljenje, što je obrazloženo činjenicom da je vrijednost imovine koja se u ovoj opštini zalaže, čini da se ostali aspekti zanemaruju.

U Budvi je najveći procenat privrednika koji smatraju da sama procedura odobravanja kredita predstavlja barijeru prilikom podizanja kredita za otpočinjavanje biznisa, što znači 76,5% ispitanika u Budvi smatra da su uslovi prilikom odobravanja kredita finansijska barijera za razvoj biznisa, u Ulcinju 88,6% ispitanika, dok u Baru 76,2% ispitanika ima takav stav po pitanju uslova za dobijanje kredita.

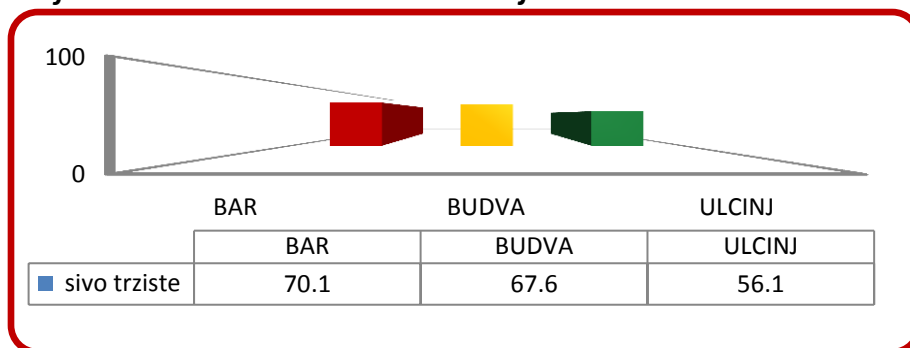
Nedostatak vlastitog kapitala, u Budvi 95,5% smatra da je nedostatak vlastitog kapitala finansijska barijera za dobijanja kredita, u Ulcinju 70% ispitanika je identičnog mišljenja, dok u Baru 66,7% ispitanika, odnosno anketiranih privrednika zauzima isti stav.

Visina naknade za obradu kredita kod banaka – 69,5% ispitanih preduzetnika iz Budve smatra da je obezbeđivanje garancija kod banaka prepreka za dobijanje kredita, 83,3% ispitanika iz Ulcinja ima isto mišljenje, dok se 61,2% ispitanih preduzetnika u Baru slaže sa ovim mišljenjem.

4.3. Ekonomske barijere

Ekonomske barijere su razmatrane sa aspekta sive ekonomije i nelojalne konkurencije: preko 60% ukupnog broja ispitanika smatra sivu ekonomiju preprekom za razvoj svog biznisa.

Grafikon 19: Sivo tržište kao biznis barijera

Jedna od najvećih zamjerki MSP koji posluju u formalnom sektoru odnosi se na konkurenciju neformalnih, neregistrovanih biznisa. Naglašeno je da na taj način, izbjegavajući ogromne troškove poreza, provizija, registracija, odobrenja, radnog zakonodavstva, te drugih vrsta vladinih tereta, MSP koje posluju u neformalnom sektoru lako održavaju svoje troškove ispod nivoa troškova poslovanja biznisa u formalnom sektoru. Zbog toga, oni posjeduju sposobnost da srežu svoje troškove te odstrane MSP iz formalnog sektora sa nekih tržišta. MSP nisu komentarisala problem nelojalne konkurencije kroz zloupotrebu dominantne pozicije na tržištu, namještanje cijena, te tradicionalno "antikurentsko" ponašanje na tržištu.

4.4. Kulturne i političke barijere

Još uvijek nije u dovoljnoj mjeri izgrađena preduzetnička kultura i povjerenje između javnog i privatnog sektora. Problem predstavlja i sistem socijalnih vrijednosti neizgrađen za koncept tržišne ekonomije i globalnih preduzetničkih kretanja u cjelini. Većina anketiranih vlasnika privatnih preduzeća su istakla da se predstavnici vlade i resornih ministarstva, tj. opštine rijetko sastaju sa njima da bi raspravljali o pitanjima koja su od zajedničkog interesa.

Velika zamjerka javnom sektoru je i to što ne postoji praksa da se privatnici upoznaju sa novim propisima koji se svakodnevno usvajaju, kako na državnom, tako i na lokalnom nivou. To rezultira kršenjem propisa bez namjere, koje se ipak kažnjava velikim novčanim kaznama, a ne ukazivanjem na nepravilnosti.

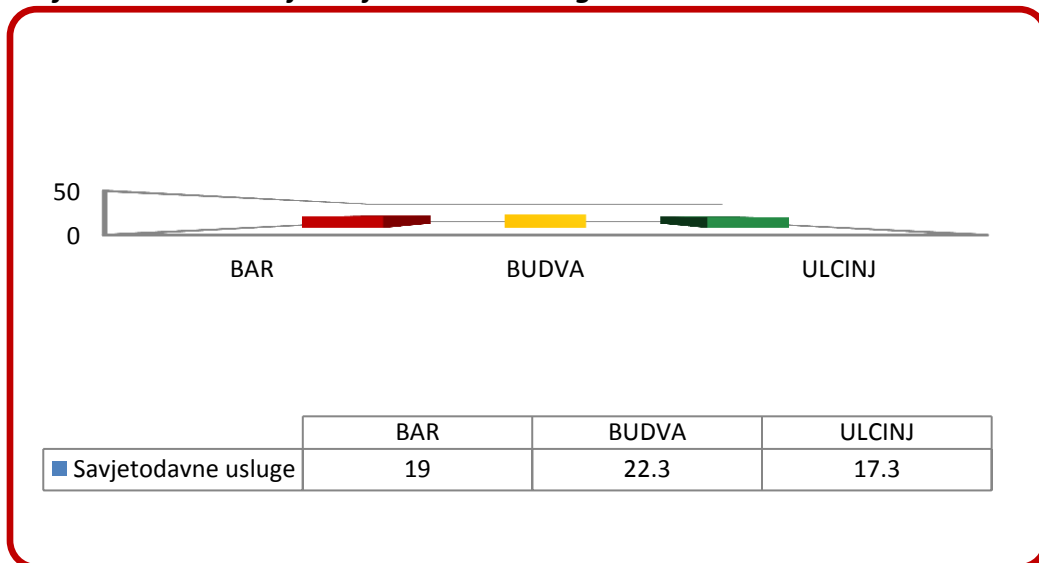
4.5. Ostale barijere

Korišćenje savjetodavnih usluga

Očigledno je da se MSP veoma malo oslanjaju na spoljnu stručnu podršku. Naime, na bazi od 63,2% ispitanika u Baru, 19% je koristilo usluge poslovnog savjetovanja, najšešće u vidu pravnog i finansijskog savjetovanja. U Budvi je ove usluge koristilo 22,3% ispitanika na bazi od

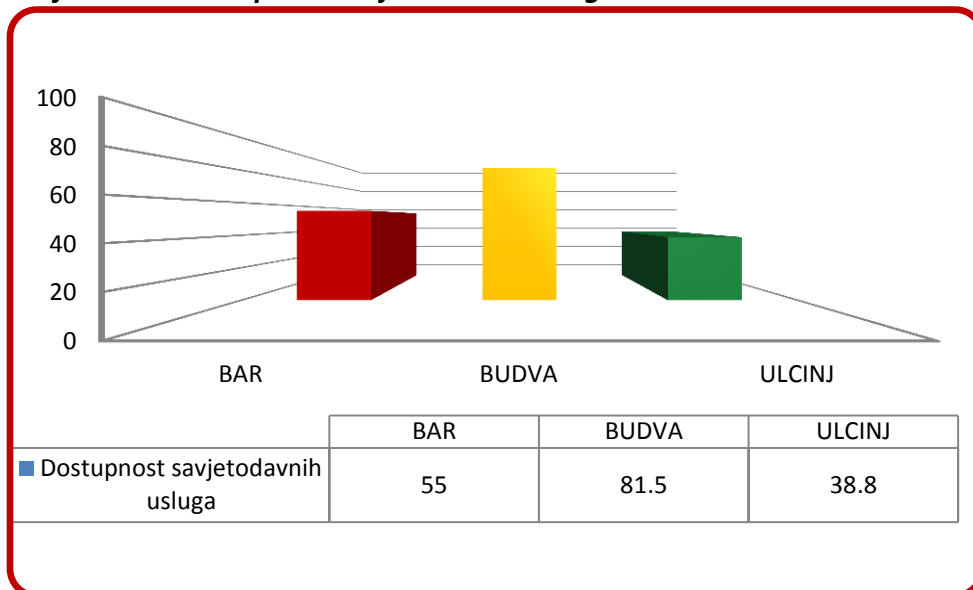
67% anketiranih. U Ulcinju je ovaj procenat najmanji i iznosi samo 17,3% od baze koju čini 97,4% ispitanika.

Grafikon 20: Korišćenje savjetodavnih usluga

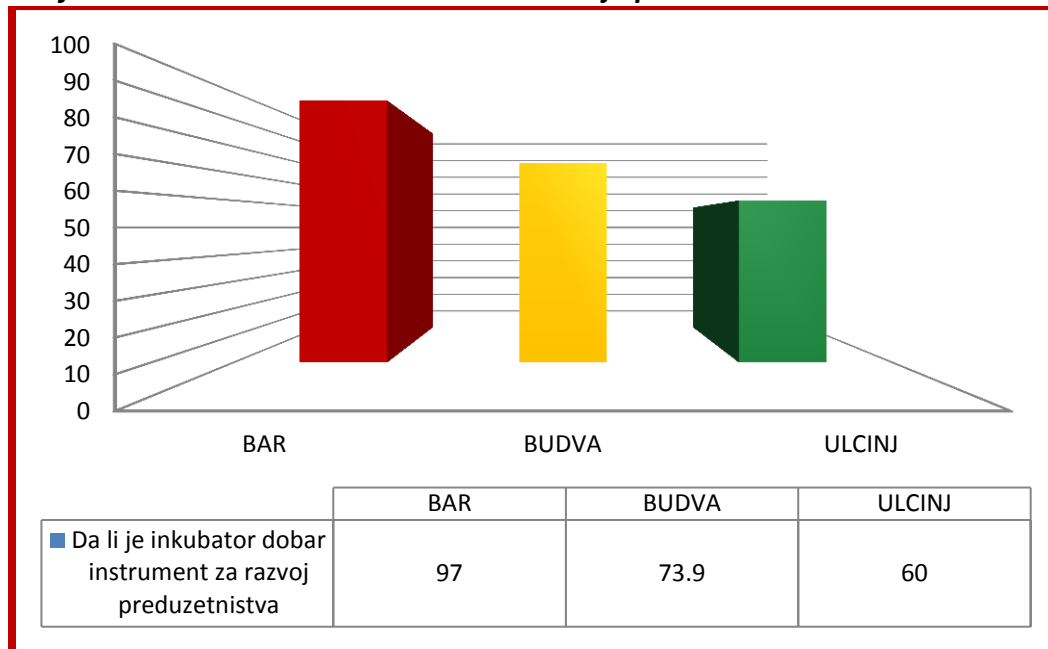
U isto vrijeme, ove usluge su bile dostupne za 55% ispitanih u Baru, 81,5% ispitanih u Budvi i 38,8% u Ulcinju.

Grafikon 21: Dostupnost savjetodavnih usluga

Inkubator se u sve tri opštine smatra dobrim instrumentom za razvoj preduzetništva, i na takav način ga dozivljava 97% ispitanih u Baru, 73,9% ispitanih u Budvi i 60% ispitanih u Ulcinju.

Grafikon 22: Inkubator kao instrument razvoja preduzetništva

Elektronska opština Bar

Uvođenje elektronske opštine, odnosno integrisanog informacionog sistema imalo je za cilj da omogući brz, efikasan i transparentan rad organa lokalne uprave. Projekat eOpštine Bar se sastojao iz dvije faze:

- nabavka računarske opreme i konfigurisanje IT infrastrukture
- izrada softvera

Prva faza projekta, od početka tenderske procedure, sprovedena je za 11 mjeseci, a nakon toga je na tenderu odabran izvođač radova za izradu softverske aplikacije. Od postavljanja prve verzije aplikacije na servere, u junu 2009. godine, ona je testirana i korigovana, a istovremeno je organizovana i obuka zaposlenih po principu "1 na 1" (svaki zaposleni je obučavan na svom radnom mjestu). Za sve to vrijeme se paralelno koriste i elektronski i klasičan način poslovanja.

Elektronsko poslovanje podrazumijeva obradu predmeta samo u elektronskom formatu. Na pisarnici se skeniraju sva dokumenta koja dolaze u Opštinu i pridružuju se odgovarajućim predmetima, a isto se radi i sa dokumentima koja stižu preko web portala. Štampani dosijei se čuvaju jedino u pisarnici, a dalja obrada se odvija isključivo elektronskim putem.

Istog trenutka kada je predmet zaveden u pisarnici i kada su mu pridružena pripadajuća dokumenta u elektronskom formatu, načelnici odjeljenja su u mogućnosti da predmet dodijele na dalju obradu i prate tok rješavanja. Oni mogu u svakom trenutku da provjere status predmeta i aktivnosti koje su preduzete na njegovoj obradi. Službenici koji su zaduženi za obradu pojedinih predmeta mogu da pretražuju predmete koji su im dodijeljeni po mnogobrojnim kriterijumima, a automatski se obavještavaju o prisprijeću novih dokumenata koji se odnose na predmete koje rješavaju (dostavnice, žalbe i slično). Zahvaljujući ovom integrisanom informacionom sistemu ovlašćeni službenici mogu jednostavno izvršiti pregled po statusima predmeta u određenom vremenskom periodu i utvrditi učinak svakog zaposlenog, kao i svake službe odnosno sekretarijata.

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

5.1. ZAKLJUČCI

Često se čuje da se MSP smatraju jednom od vodećih snaga ekonomskog razvoja. Očekivanja od ovog sektora su velika: generisanje novih radnih mjesta za nezaposlene, kojih je u vremenu ekonomske krize sve više, stvaranje diversifikovane ekonomske strukture, doprinos izvozu i trgovini, aktivno učešće u kreiranju tržišne ekonomije... Da bi napredovala, MSP treba da bude omogućeno dobro poslovno okruženje i kvalitetna regulativa, odgovarajuće osnovne infrastrukturne usluge, pristup kratkoročnom i dugoročnom finansiranju po razumnim cijenama, pristup kapitalu, savjetodavnoj pomoći i znanjima o tržišnim potencijalima.

Ipak, MSP se kontinuirano u svom poslovanju srijeću sa velikim brojem prepreka koje ograničavaju i usporavaju njihov rast i razvoj. Uprkos svim naporima koji su doveli do povećanja njihovog broja, još uvijek postoji dosta manevarskog prostora za djelovanje na stvaranju stimulaturnijeg poslovnog ambijenta. Istraživanje "Poslovanje i barijere u poslovanju sektora MSP u opštinama Bar, Budva i Ulcinj" potvrdilo je da razvoj sektora MSP u cijeloj Crnoj Gori, kao i u ovim opštinama, ima u načelu pozitivan trend, ali da će njegov dalji rast i razvoj umnogome zavisiti od unapređenja postojećeg stanja.

1. **Poslovno okruženje** - Sektor MSP veoma je osetljiv na kvalitet propisa u pojedinim poslovnim oblastima, posebno onim koji direktno utiču na pristup tržištu, fiksne troškove vođenja biznisa, troškove pribavljanja informacija i rizik. Neadekvatno poslovno okruženje u ovim oblastima za mala i nova preduzeća odlikuju:

- Skupe i dugotrajne procedure dobijanja različitih odobrenja, dozvola, licenci;
- Visoka poreska opterećenja i druga obavezna davanja, posebno porezi i doprinosi na neto plate zaposlenih;
- Još uvijek neodgovarajuća primjena Zakona o izvršnom postupku koja se odnosi na poslovne transakcije kojom bi se obezbijedilo brzo, profesionalno i nepristrasno finalizovanje sporova proisteklih iz njihovog poslovanja;
- Otežano i skupo zapošljavanje i, još više, otpuštanje radnika, koje ograničava fleksibilnost i mobilnost radne snage;
- Međusobna neusaglašenost pojedinih propisa, nezaokruženost podzakonske regulative i nedovoljno obraćanje pažnje na administrativne procedure i primjenljivost pojedinih odredbi u praksi takođe doprinose niskom stepenu poštovanja i sprovođenja propisa. Poštovanje ovakvih propisa i procedura predstavlja značajno opterećenje i trošak za ograničene finansijske, upravljačke i kadrovske resurse u sektoru MSP;
- Nepostojanje registra važećih propisa stvara realne teškoće prilikom utvrđivanja koji su propisi važeći u šumi različitih propisa iz različitih perioda, objavljenih u različitim glasilima i naknadno više puta mijenjanih i dopunjavanih.

2. **Finansijske prepreke** - Kao i u drugim zemljama, preduzetnici kod nas uvijek ističu nedostatak kredita i nepovoljne uslove kreditiranja kao najveći problem koji ih koči u razvoju. Najveći broj banaka ne pokazuje značajno interesovanje za finansiranje malih preduzeća, pogotovo onih koja se nalaze u početnoj fazi razvoja. Dosadašnja finansijska ponuda poslovnih banaka pokazuje da su u pitanju većinom kratkoročni krediti (1-3 godine), sa prosječnom ponderisanom efektivnom aktivnom kamatnom stopom koja je na kraju prošle godine iznosila je 9,94% i minimalnim grace periodom.

Najznačajniji problemi u vezi finansiranja sektora MSP su:

1. Nedostatak dugoročnih izvora sredstava kojima bi se mogli zadovoljiti zahtjevi MSP za dugoročnim investicionim kreditima;
 2. Problem sredstava obezbjeđenja: zbog velikog rizika i komplikovane i dugotrajne procedure naplate potraživanja, banke često traže sredstva obezbjeđenja u trostrukoj ili četverostrukoj visini iznosa kredita. S druge strane, preduzetnici raspoložu skromnim sredstvima obezbjeđenja, posebno kad su u pitanju nekretnine. Osim toga, često se javlja i nemogućnost korišćenja hipoteke bilo zbog neuknjiženih objekata, bilo zbog nesređenog stanja u zemljišnim knjigama;
 3. Još uvek nedovoljno razumijevanje značaja planiranja poslovnog razvoja, izrade biznis plana, investicionih studija i pripreme dokumentacije za konkurisanje za kredite i posljedično slabiji kvalitet i dug proces izrade ovih dokumenata.
3. **Ostale prepreke** - Najveći broj preduzeća se ne bavi obrazovanjem i obukom preduzeća. Iako su svjesni određenog pomanjkanja znanja i sposobnosti, ipak ne cijene dovoljno pogotovo formalno osposobljavanje, tako da mnoga područja na kojima postoje potrebe za dodatnim znanjem, ostaju najčešće zapostavljena. Prisutan je stav da stvaranje, rast i razvoj malih preduzeća više zavisi od faktora kao što su fiskalna politika, bankarski sistem i slično, nego od obrazovanja. Ni tržište konsalting usluga za potrebe MSP nije se u značajnoj mjeri razvilo u proteklom periodu. Vlasnici i menadžeri MSP još ne osjećaju potrebu za spoljnim uslugama, kojima bi riješili probleme sa kojima se suočavaju u poslovanju.

5.2. OPŠTE PREPORUKE

Kada se razmatraju mjere usmjerene na stimulanje i razvoj MSP, sa jedne strane, i efekti koje osjeća sektor MSP, sa druge strane, čini se da postoji bitno nerazumijevanje ovog sektora. Naime, preduzetnici i MSP su vrlo heterogena struktura i nije ih moguće jednostavno i jednako tretirati. Start up preduzeća nijesu isto što i preduzeća sa dužom istorijom postojanja. Mikro preduzeće nije isto što i srednje preduzeće. Preduzeće u oblasti trgovine i usluga nije isto što i građevinsko preduzeće. Zato se i sistemi za podršku moraju razlikovati i prilagođavati ciljnim grupama.

Također, sistem podrške sektoru MSP treba da čini struktura planiranih i koordiniranih aktivnosti i mjera koje preduzimaju različiti subjekti na različitim nivoima odlučivanja. Jedan od problema koji je primjetan na primjeru podrške MSP je što često opredjeljenje za nezavisne u odnosu na hijerarhijski međusobno zavisne akcije. Rezultat ovakvog pristupa je ne samo u tome što se ne ostvaruje sinergijski efekat sistema mjera i aktivnosti, već što vrlo često neke od preduzetih aktivnosti ne mogu da donesu željeni rezultat i efekat.

Vlade vide MSP kao motor razvoja koji smanjuje nezaposlenost, smanjuje spoljno-trgovinski deficit, pruža osnovu za ubiranje poreskih prihoda... Iz tog razloga, Vlade se kroz podršku MSP sektoru fokusiraju na postizanje makroekonomskih i socijalnih ciljeva. Na taj način, polazna osnova nije praćenje potreba MSP sektora, već njegovo korišćenje za postizanje drugih ciljeva. Sa druge strane, ciljevi MSP su znatno jednostavniji: stvaranje dohotka u svom poslovanju koji će obezbijediti pokriće troškova i stvaranje profita.

Vlada nastoji da poveća zaposlenost, preduzetnici zapošljavaju minimalan broj radnika potrebnih za obavljanje poslovnih operacija. Svako novo zapošljavanje zavisi od troškova radne snage. Identična je situacija i sa porezima. Svako uvećanje poreza za rezultat ima izbjegavanje njegovog plaćanja. Iz tog razloga je potrebno promijeniti pristup i aktivnosti usmjeriti na stvaranje takvog poslovnog okruženja koje će, svojim procedurama, rokovima i troškovima, davati podsticaj privatnom sektoru da raste i razvija se, što će kao krajnji rezultat imati postizanje projektovanih ciljeva makroekonomske stabilnosti i socijalnog blagostanja.

MSP sektorom se bavi veliki broj nepovezanih strateških strategija koje su se u manjoj ili većoj mjeri bavile potrebama ovog sektora. Ipak, za budući razvoj neophodno je definisati jedinstvenu strategiju privrednog razvoja, koja će projektovati budući razvoj i dati smjernice MSP u kom pravcu će se razvijati ekonomija, koji će se ciljevi ostvarivati u narednom periodu i u kojim rokovima, koji su strateški prioriteti u koje će se u narednom periodu ulagati. Na taj način će se umnogome pomoći malim preduzećima da blagovremeno kreiraju i svoje poslovne strategije i usmjeravaju razvoj sopstvenog biznisa.

5.3 PREPORUKE ZA OPŠTINU BAR

5.3.1. Statističko praćenje lokalne ekonomije

Da bi opština na pravi način mogla da podstiče razvoj privrede na svojoj teritoriji, potrebno je da bez odlaganja, u saradnji sa proizvođačima statistike, razvije sistemske lokalne baze podataka i informacija.

Tu, između ostalog, spadaju:

- pokazatelji privrednog razvoja (bruto društveni proizvod, stopa izvoza i sl);
- pokazatelji privredne strukture (struktura zaposlenih, struktura poduzeća itd.),
- poreski i finansijski pokazatelji (ukupan prihod od poreza, stopa investicija itd.),
- pokazatelji tržišta rada (stopa nezaposlenosti, strukturalna nezaposlenost itd.).

Ukrštanjem pomenutih podataka moguće je dobiti sliku o aktivnostima MSP sektora na sopstvenoj teritoriji. Na tom osnovu moguće je vršiti planiranje pojedinih strateških aktivnosti koje imaju za cilj podržavanje rasta i razvoja MSP sektora. Opština Bar ne raspolaže službom koja bi prikupljala sve raspoložive podatke, analizirala ih i donosila adekvatne planove razvoja. Pored ovih generalnih podataka, jednako važno je kreiranje cjelokupne baze podataka o svim privrednim subjektima na teritorije opštine. Jasnom identifikacijom sa kojim potencijalima svako preduzeće ili radnja raspolaže, kakvi su im planovi i potrebe, slika o neophodnim pravcima podrške bi bila daleko kvalitetnija i potpunija. Za ove potrebe mogu se iskoristiti podaci iz baza koji su korišćeni za naplatu nedavno ukinutog poreza na firmu.

5.3.2. Pružanje poslovnih informacija

Nedostatak informacija je jedna od najvećih prepreka poslovanju, naročito kada su u pitanju preduzetnici i mikro preduzeća. Preduzetnici, bilo oni koji su u pripremnoj fazi startovanja svog biznisa, bilo oni koji planiraju rast i razvoj svog poslovanja, imaju potrebe da dobiju odgovor na mnoga pitanja i da prikupe veliki broj informacija. Te informacije se odnose na koja prava i obaveze mogu ostvariti kod lokalnih organa, u kakavom postupku, u kom roku, koju dokumentaciju je potrebno prikupiti, koja je cijena tih obaveza i sl. Ovo posebno dolazi do izražaja kada su u pitanju komplikovaniji postupci, poput dobijanja građevinskih dozvola. U sredinama koje su identifikovale preduzetništvo kao strateško opredeljenje, a Bar jeste, sve neophodne informacije treba da se dobijaju na jednom mjestu. U tu namjenu mogu se organizovati posebni info punktovi koji bi svim zainteresovanim licima pružali odgovarajuće informacije. Jedan dio poslova takvog centra se može obavljati u direktnom kontaktu (u prostorijama u kojima će se primati stranke), jedan dio putem telefonima, a veliki dio i putem interneta.

5.3.3. Bolje zakonodavstvo i regulative

Nadležnosti opštine u donošenju propisa su veoma male, praktično svedene na regulisanje lokalnog vodosnabdijevanja, auto-taksi prevoza, gradskog i prigradskog prevoza i izgradnje pomoćnih i privremenih objekata. Stoga je uticaj opštine na poslovni ambijent u tom smislu veoma zanemarljiv. Ono što opština u ovoj oblasti može da uradi jeste lobiranje kod državnih vlasti da se donose propisi koji su jednostavniji, jeftiniji i razumljiviji za one na koje se odnose. Na svojoj strani imaju i argument da su u prilici da na licu mjesta uoče sve nedostatke propisa budući da jedan dio veoma važne regulative implementiraju (izgradnja objekata, propisi koji se odnose na zaštitu životne sredine i sl.).

5.3.4. Porezi

Visina poreza, odnosno njihovo smanjenje je jedan od osnovnih zahtjeva MSP. Lokalne vlasti kroz poreski sistem imaju uticaja na rad MSP. Iako su lokalni porezi uglavnom niski, u ukupnoj stavci troškova za MSP i oni predstavljaju opterećenje. Ipak, treba imati na umu da smanjenje poreskih prihoda kao mjera usmjerena na poboljšanje poslovnog ambijenta, u opštinama neminovno dovodi u pitanje nivo lokalnih javnih usluga, stoga nije realno očekivati njihovo smanjenje. Ipak, opštine imaju mogućnost da kroz smanjenje lokalnih komunalnih taksi i naknada utiču na ekonomska kretanja, posebno kada je u pitanju naknada za uređenje građevinskog zemljišta. Iako se ova naknada definiše kao naknada za komunalno opremanje koja je i te kako potrebna, stiče se utisak da nije pravilno odmjerena i da postoji realna osnova za njeno redefinisavanje. Osim toga, opština kroz institut privatno-javnog partnerstva u velikoj mjeri može naći alternativne mehanizme za uređenje građevinskog zemljišta.

5.3.5. Jačanje tehnoloških i finansijskih kapaciteta malih preduzeća

Kada je u pitanju korišćenje poslovnog prostora, treba imati u vidu da postoje dvije osnovne podjele djelatnosti: uslužne i proizvodne. I dok su uslužne djelatnosti obično smještene u centru grada i nemaju posebnih infrastrukturnih zahtjeva, kod proizvodnih je situacija drugačija. Ove djelatnosti su infrastrukturno veoma zahtjevne, vrlo često im je potreban pristup za teška i vangabaritna vozila, često emituju negativne eksterne efekte-buku, vibracije, zagađenje i sl.

Za ovu grupu djelatnosti u opštini Bar je veoma povoljno rješenje stvaranje industrijskih parkova ili zona koje će biti specijalizovane, infrastrukturno opremljene, prilagođene potrebama MSP. Planiranjem i uređenjem industrijske zone, sa svom neophodnom infrastrukturom, omogućilo bi se smještanje MSP na atraktivnu lokaciju kojom bi se prevazišli neki od problema sa kojima je ovaj sektor suočen. To se prije svega odnosi na mogućnost korišćenja zemljišta koje je sada van upotrebe, dobijanje svih potrebnih dozvola u kratkom roku, obezbjeđenje svih infrastrukturnih instalacija (voda, struja itd) od strane opštine, blizinu glavnog puta. Ovakvi industrijski parkovi, predstavljaju samo jedan od specijalnih slučajeva stvaranja specijalizovanih poslovnih zona u kojima će grupisanje novih poslovnih objekata, odnosno grupisanje privrednih aktivnosti stvoriti pozitivne lokalne aglomeracione efekte i time privlačiti nove ulaske.

Jedna od mogućnosti za jačanje kapaciteta lokalne ekonomije je vezana za klustere koje formiraju preduzeća, odnosno preduzetnici koji su u lancu povezanih industrija i usluga i koji imaju određene zajedničke poslovne interese, odnosno potrebe. Klusterski princip rada omogućava grupi industrija u ključnom sektoru da razvije svoje nove mogućnosti i da unaprijedi tehnološke sposobnosti i inovacije. Na ovaj način se omogućava efikasniji razvoj kao proizvod kolektivne efikasnosti malih industrija u klasteru, podstiče sticanje znanja i vještina, pojačava regionalni razvoj stvaranjem mogućnosti prikupljanja kapitala i sl.

Kao prethodno pitanje u ovom slučaju pojavljuje se obaveza opštine da identifikuje vodeću industriju u lokalnoj privredi, koje je to opšte mjesto u kojima su preduzeća iz te industrije udružena i koncentrisana, kako to pretvoriti u prednost industrije i koje su to buduće očekivane prednosti za lokalni razvoj.

Relativno jednostavan način da se pomogne lokalnom biznisu je kroz javne nabavke, odnosno narudžbine od strane lokalnih vlasti. Naravno, to ne znači da lokalna preduzeća mogu dobijati bilo kakve beneficije, što je uostalom i u suprotnosti za propisima iz ove oblasti, ali se pomoć može ostvariti na druge načine: objavljivanjem godišnjeg plana javnih nabavki obezbijediti pravovremene informacije lokalnim firmama o svojim potrebama, podsticati zajednički nastup lokalnih firmi na većim tenderima, moguće je iz posebnih sredstava finansirati uvođenje standarda kvaliteta, HACCP, zaštite životne sredine i dr. čime bi se uticalo na unaprjeđenje performansi lokalnih malih dobavljača za ravnopravno učešće na lokalnim tenderima.

5.3.6. Zastupljenost interesa MSP

Partnerstvo javnog i privatnog sektora je ključ za ubrzani razvoj preduzetništva i njegovog doprinosa ekonomskom razvoju zajednice. To se podjednako odnosi na nefinansijsku i finansijsku pomoć preduzetnicima i malim i srednjim preduzećima. Preduzetnici u Baru nijesu u pravoj mjeri uspjeli da prepoznaju u javnom sektoru partnera, kako bi zajednički mogli da prevaziđu mnoge probleme sa kojima se suočavaju u svom svakodnevnom poslovanju. U tom smislu, neophodno je dodatno ojačati dijalog privatnog i javnog sektora.

Na osnovu svih evidentiranih potreba preduzetnika i MSP potrebno je krirati adekvatnu ponudu kako bi se omogućio ulazak novih i rast postojećih MSP. Ta podrška mora biti institucionalizovana i optimalno bi bilo ako bi se ostvarila kroz partnerstvo javnog, privatnog i NVO sektora.

5.4. PREPORUKE ZA ZAVOD ZA ZAPOSŁJAVANJE

Vlasnicima firmi je vrlo teško da identifikuju potreban profil stručnih ljudi koji im je potreban za unapređenje poslovanja. Takođe, problem je u pronalaženju i odabiru identifikovanog profila radnika koji odgovara potrebama radnog procesa. Zato, Zavod za zapošljavanje kao ključna institucija u posredovanju između nezaposlenih i poslodavaca treba da, u saradnji sa profesionalnim udruženjima i uz pomoć donatora, napravi kvalitetnu studiju o potrebama poslodavaca na tržištu radne snage.

Imajući u vidu da novo doba zahtijeva nova znanja kojima dobar dio zaposlenih ne rasposlaže, nameće se potreba za intenziviranjem programa prekvalifikacije i dokvalifikacije, te razvijanjem modula za sticanje specifičnih znanja potrebnih na tržištu, posebno u oblasti turizma i poljoprivrede.

Budući da je u opštini Bar evidentno angažovanje strane radne snage, Zavod treba da ukaže na probleme i barijere u ovom postupku i da resornom ministarstvu predloži dalja unapređenja.

5.5. PREPORUKE ZA FAKULTET ZA TURIZAM I HOTELIJERSTVO

Turizam je jedna od najvažnijih djelatnosti u crnogorskoj privredi. Kritičan faktor za razvoj turizma u Crnoj Gori sve više se javlja odsustvo kvalitetnog kadra, naročito na menadžerskom nivou. Takođe, nedovoljan je broj i kadrova niže kvalifikacione strukture (kuvari, konobari, sobarice i sl.), koji se kontinuirano „uvoze“ iz zemalja regiona. U tom smislu, potrebno je pojačati saradnju turističke privrede i obrazovnog sistema u cilju obrazovanja kadrova potrebnih profila. Takođe, potrebno je organizovati treninge i specijalističke studije za stručno obrazovanje i kvalifikaciju kadra koji će zadovoljiti sve specifične zahtjeve i vrste ponude u sektoru turizma. Primjenom ove mjere moglo bi se uticati na značajno sniženje ukupne stope nezaposlenosti. Fakultet treba da poveže studente sa MSP, što će doprinijeti upoznavanju studenata sa fenomenom preduzetništva, kao i razvijanju znanja i vještina potrebnih za kreiranje nove preduzetničke energije među studentima.

Fakultet treba da saraduje sa turističkim kapacitetima i da obezbijedi studentima povremeni rad u praksi.

Fakultet, kroz istraživački rad svog osoblja, takođe može odigrati značajnu ulogu u kreiranju politike razvoja turizma u Crnoj Gori. Postoji širok spektar oblasti, posebno kada su u pitanju sistemi boravišnih i turističkih taksi, organizacije i rada turističkih organizacija i sl., u kojima se može ukazati na najbolja međunarodna iskustva i dati preporuke za unapređenje.

5.6. PREPORUKE ZA MONTENEGRO BIZNIS ALIJANSU

Najvažnija uloga MBA u razvoju MSP treba da bude podizanje nivoa informacija, neophodnih za razvoj biznisa uspostavljanjem relevantnih baza podataka o poslovnim asocijacijama i davaocima konsultantskih usluga o pitanjima poreza, pravne regulative, procedura pred lokalnim organima vlasti i sl.

Osim toga, MBA ima mogućnost i šansu da kroz rad u Savjetu za regulatornu reformu i unapređenje poslovnog ambijenta ukažu na problem sa kojima se MSP suočavaju. Imajući u vidu direktnu vezu sa članovima, pruža se mogućnost da se kreatorima ekonomske prilike jasno i precizno ukaže na efekte koje neka regulative ima u praksi i koji su troškovi biznisa po tom osnovu.

MBA može na svom sajtu objavljivati i redovno ažurirati pregled administrativnih postupaka na nivou državnih i lokalnih organa vlasti sa svim potrebnim informacijama o tim postupcima. Osim toga, na sajtu mogu biti objavljeni i primjeri popunjenih obrazaca, naročito poreskih prijava, kako bi se malim preduzećima olakšalo njihovo popunjavanje.

5.7. UDRUŽENJE PRIVREDNIKA BARA I ULCINJA I UDRUŽENJE MASLINARA BAR

Udruženja privrednika imaju obavezu da zastupaju interese malog biznisa na lokalnom nivou. Njihova glavna uloga je da ukažu na barijere i probleme lokalnih MSP. Oni treba da posreduju između lokalnih organa vlasti i da im na praktičnim primjerima pokazu kako pojedine lokalne odluke mogu ugroziti rast i razvoj MSP.

Sa druge strane, jedan od velikih zadataka koje ova udruženja treba da pokrenu u saradnji sa lokalnim vlastima i stranim donatorima jeste da ukažu članstvu na potrebu povezivanja i udruživanja u klastere.

Udruženje maslinara treba da obrati posebnu pažnju na edukaciju svog članstva, te stvaranju ambijenta za razvoj maslinarstva, za koje postoje izvanredni uslovi.

5.8. PREPORUKE ZA VLADU CRNE GORE

5.8.1. Poslovno okruženje

Administrativne procedure postoje u svim zemljama. Legitimno je pravo, pa i obaveza države da kreira poslovni ambijent i da kontroliše obavljanje poslovnih aktivnosti na svojoj teritoriji. Razlog za to je vrlo jednostavan: zaštita javnog interesa - zdravlja, sigurnosti, životne sredine, kontrola kvaliteta i sl. Ono po čemu se države razlikuje jeste na koji način to rade.

Konstruktivna uloga države u savremenim tržišnim privredama je da, uz minimalne intervencije, stvori stabilan i siguran pravni okvir poslovanja u skladu sa potrebama privrede. Polazi se od načela da je cilj zakona i propisa da omogući rad preduzećima i preduzetnicima, a ne da postavlja barijeru ili služi za popunjavanje budžeta. Posebnu pažnju, pri tom, treba posvetiti podzakonskim aktima i kroz njih uspostavljenim administrativnim procedurama, jer one određuju krajnji efekat koji preduzetnici osjećaju.

Deregulacija nije jeftin zahvat, ali nesumnjivo je da su troškovi deregulacije manji od koristi koju ona nosi. Da bi deregulacija uspjela ona mora da se sastoji od najmanje tri komponente:

1. Izgradnje sistema upravljanja regulativom (usvajanje reforme regulative na najvišem političkom nivou, ustanovljavanje jasnih standarda koje mora da zadovoljava regulativa i izgradnja sistema za upravljanje reformom regulative),
2. Poboljšanje kvaliteta nove regulative (primjena RIA metodologije, systemske konsultacije sa zainteresovanim stranama i upotreba alternativa umjesto regulacije) i
3. Poboljšanje kvaliteta postojeće regulative (pregled i osavremenjavanje postojeće regulative).

Rezultat svih tih aktivnosti treba da bude sljedeći:

1. princip jednog jedinstvenog podnošenja izvještaja koji podrazumijeva sljedeće:
 - a. privredna društva, organizacije i pojedinci su obavezni da prijave svaku promjenu svog statusa samo jednom i na jednom mjestu,
 - b. administracija mora biti organizovana na taj način da, kada jednom dođe do promjene i ista bude prijavljena na jednom mjestu, čitav državni aparat mora imati pristup tom podatku i koristiti ga u svom radu.
2. princip obaveznog pribavljanja dokumenata, dozvola i saglasnosti po službenoj dužnosti što znači da organi uprave ne mogu zahtijevati podnošenje bilo kog dokumenta, dozvole, saglasnosti i sl. o kojima već kod nekog drugog organa postoji službena evidencija;
3. princip nepostajanja direktnog kontakta stranke sa organom koji vodi postupak ukoliko to nije apsolutno nepotrebno što znači da je potrebno raditi na unapređenju informacionih tehnologija i informacionog znanja koje će eliminisati potrebu da stranka ostvaruje svoja prava isključivo putem fizičkog obilaska šaltera;
4. princip "sve na jednom mjestu" koji znači da stranke dobijaju potrebne usluge isključivo na jednom mjestu bilo da je u pitanju fizička lokacija ili javni elektronski portal.

5.8.2. Obrazovanje

Potpun razvoj sektora MSP nije moguć ako se ne uloži sistemski napor da se realizuju strukturne promjene u sferi obrazovanja kako bi obrazovanje moglo da zadovolji zahtjeve za novim znanjima i sposobnostima neophodnim za uspješan rad u ovom sektoru. Ovo, prije svega, podrazumijeva uvođenje novih zanimanja i profila koji će omogućiti postizanje veće fleksibilnosti u savladavanju novih zahtjeva rada, radnog mjesta i radnog procesa i obavezno veću mobilnost radne snage. Zbog toga je prijeko potrebno da se nastavi reforma obrazovnog sistema, koja će omogućiti da obrazovanje za preduzetništvo bude zastupljeno na svim nivoima formalnog obrazovanja – od osnovnog, preko srednjeg, višeg i visokog do nivoa postdiplomskih studija, zatim u okviru neformalnog obrazovanja u kontekstu cjeloživotnog učenja.

Prioritetni zadaci kada je u pitanju obrazovni sistem u narednom periodu treba da budu:

- prilagođavanje obrazovnih profila potrebama privrede i usklađivanje upisne politike sa potrebama privrede;
- povećanje učešća praktične nastave u ukupnom fondu nastave i inoviranje nastavnih programe u skladu sa svjetskim standardima i sadržajima;
- „uvođenje reda“ u neformalno obrazovanje i akreditacija institucija koje se bave neformalnim obrazovanjem;

- unapređenje profesionalnog informisanja, profesionalnog savjetovanja i karijernog vođenja obrazovanja u srednjoškolskim i visokoškolskim institucijama;
- uspostavljanje sistema informisanja o potrebama privrede u pogledu kvalifikacija sa ciljem da se blagovremeno uoči raskorak između obrazovanja i zahtjeva prakse;
- kontinuirano preispitivanje nastavnih programa i potreba za uvođenjem novih i eliminisanjem zastarjelih obrazovnih profila. Korisno bi bilo da ovaj proces bude rezultat zajedničkog rada udruženja poslodavaca i resornih javnih službi.

5.8.3. Razvoj nefinansijskih usluga

Kod nas se pod uslugama nefinansijske podrške najčešće podrazumijevaju pomoć pri izradi biznis plana u cilju konkurisanja za dobijanje kredita ili orijentacioni treninzi za potencijalne preduzetnike. Međutim, njihov spektar je mnogo širi, te u budućem periodu pažnju treba usmjeriti na pomoć u oblastima menadžmenta, marketinga, izvoza, inovacija i transfera tehnologija, upravljanja ljudskim resursima i dr. Na ovaj način će se, kroz razvoj ljudskih resursa, posebno vlasnika i menadžmenta, jačati i konkurentnost MSP. Većina preduzetnika koji započinju samostalno poslovanje nije imala ranije iskustva u upravljanju i vođenju preduzeća i ne raspolaže niti znanjem, niti formalnim obrazovanjem u ovoj oblasti. Pomoć i podrška u početnom periodu mogu značajno da povećaju njihove šanse za uspjeh.

5.8.4. Finansiranje MSP

Posredstvom IRF fonda treba nastaviti sa usmjeravanjem državne finansijske intervencije kako bi se zadovoljile najurgentnije potrebe privatnog sektora. Osim toga, veoma je značajna i finansijska podrška osnivanju i ulasku novih firmi (start up), koja treba da bude podržana direktnim instrumentima države, dok se finansijska podrška rastu i razvoju MSP na srednji rok može zasnivati na tržišno orijentisanim mjerama kroz razvoj finansijskih tržišta (pored bankarskog sektora, i drugih finansijskih institucija, kao što su privatni investicioni fondovi, mreže riziko kapitala, šeme kreditnih garancija i dr.). Optimalni model finansijske pomoći u srednjem roku treba da predstavlja kombinaciju klasičnih direktnih instrumenata države sa tržišno orijentisanim mjerama.

5.8.5. Reforma državne uprave

U tržišnim ekonomijama preovladava stav da pravna i zakonska reforma sama po sebi nije dovoljna da bi se stvorio bolji ambijent za poslovanje MSP, već da ona mora da bude praćena stalnim unapređenjem kvaliteta rada i efikasnosti javnih službi. Efikasnost i odnos administracije takođe utiče na međunarodnu konkurentnost privrede svake zemlje preko efekta koji ima na poslovno okruženje.

Privredi je potrebna efikasna i „jeftina“ državna administracija. Potrebno je povećati efikasnost državne administracije, koja bi trebalo da bude više orijentisana ka korisnicima. U svim segmentima poslovanja država bi trebalo da uvede elektronski servis, a naročito kada su u pitanju javni registri. Takođe, država bi u javnoj administraciji trebalo da afirmiše menadžerski sistem i princip odgovornosti. Potencijalna korist od reforme javnog sektora, koja se ogleda, između ostalog, u smanjenju troškova poslovanja, smanjenju državne administracije za potrebe privrede (samim tim i poreskog opterećenja) i poboljšanju kvaliteta i efikasnosti državne administracije, međunarodno je priznata. Efikasna državna administracija od suštinskog je značaja za buduću ekonomsku konkurentnost Crne Gore.

6. LITERATURA

1. Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća 2007-2010, Vlada Crne Gore, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, 2007.
2. Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća 2011 – 2015, Vlada Crne Gore, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, 2010.
3. Doing business 2010 - Reforming through difficult times, The World Bank and IFC, 2010.
4. Doing business 2011 - Making a difference for entrepreneurs, The World Bank and IFC, 2011.
5. SME policy index 2009 - Progress in the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans, European Commission Directorate General for Enterprise and Industry, OECD Investment Compact for South East Europe, 2009.
6. Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2010-2014, Vlada Crne Gore, Ministarstvo ekonomije, 2011.
7. Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013, Vlada Crne Gore, Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja, 2008.
8. Statistički godišnjak, 2010. godina, Monstat
9. Analiza ostvarivanja ekonomske politike Crne Gore za devet mjeseci 2010. godine, Vlada Crne Gore, Ministarstvo finansija 2010.
10. Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2009 – 2012, Vlada Crne Gore, Ministarstvo finansija 2010.
11. Godišnji izvještaj glavnog ekonomiste - 2009. godina, Centralna banka Crne Gore, 2010.
12. Godišnji izvještaj glavnog ekonomiste - 2010. godina, Centralna banka Crne Gore, 2011.
13. Crnogorska giljotina propisa, Vlada Crne Gore, Savjet za regulatornu reformu i unaprjeđenje poslovnog ambijenta, 2009.
14. Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine, Vlada Crne Gore, Ministarstvo turizma, 2008

BSC BAR KONTAKTI:

**Poslovni Centar , Kula A – Sprat 5
85000 Bar, Crna Gora**

Tel/Fax: +382 (0) 30 313 712

Email: info@bscbar.org

Web: www.bscbar.org

Publikacija je finansirana od strane Ministarstva Inostranih Poslova Holandije kroz projekat “Otvaranje biznis centara i inkubatora 2007-2010”

Partneri na projektu:

